

บทที่ 2

การตรวจเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาวิจัยเรื่อง กระบวนการจัดการมูลฝอยแบบมีส่วนร่วมจากโรงเรียนสู่ชุมชน
กรณีศึกษา : โรงเรียนวัดธรรมโฆษณ์ และชุมชนธรรมโฆษณ์ อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลานั้น
ผู้วิจัยได้นำเสนอเนื้อหาเอกสารในหัวข้อที่เกี่ยวข้องกันตามลำดับ ดังนี้

1. มูลฝอย
2. การเรียนรู้
3. การมีส่วนร่วม
4. การฝึกอบรม
5. ชุมชน
6. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. มูลฝอย

1.1 ความหมาย ของมูลฝอย

พระราชบัญญัติสาธารณสุข พ.ศ. 2535 ได้ให้คำจำกัดความของคำว่ามูลฝอยไว้ดังนี้
มูลฝอย หมายถึง เศษกระดาษ เศษผ้า เศษสินค้า ถ้ำ มูลสัตว์ และซากสัตว์รวมถึงวัสดุอื่นใดซึ่งเก็บ
กวาดจากถนน ตลาด ที่เลี้ยงสัตว์หรือที่อื่น

โดยทั่วไปคำว่า มูลฝอย มีความหมายครอบคลุมกว้างขวาง ซึ่งอาจรวมถึงของเสียหรือ
วัสดุเหลือใช้ที่เกิดจากกิจกรรมหรือกระบวนการผลิตทางการเกษตรกรรมและอุตสาหกรรมเช่น มูล
ฝอยในชุมชน มูลฝอยหรือของเสียจากโรงงานอุตสาหกรรม มูลฝอยติดเชื้อ เป็นต้น

สำนักงานคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ (2524) ได้ให้ความหมายของคำว่า
“มูลฝอย”ไว้ดังนี้ มูลฝอยหมายถึง บรรดาสิ่งต่างๆซึ่งในขณะนั้นคนไม่ต้องการและทิ้งไป ทั้งนี้รวม
ตลอดถึง เศษผ้า มูลฝอยสัตว์ ซากสัตว์ ถ้ำ ฝุ่นละอองและเศษวัสดุ สิ่งของที่เก็บกวาดจากเคหะ
สถาน อาคาร ถนน ตลาด ที่เลี้ยงสัตว์ โรงงานอุตสาหกรรมและที่อื่นๆ (สมทิพย์ ด่านธีรวิชย์,
2541)

จากที่ได้กล่าวมา มูลฝอยหมายถึง วัสดุสิ่งของที่เกิดจากกิจกรรมต่างๆของมนุษย์ โดยไม่เป็นที่ต้องการในขณะนั้นและทิ้งไป ซึ่งมูลฝอยจะมีลักษณะที่แตกต่างกันตามแหล่งกำเนิดและลักษณะกิจกรรม และบางส่วนเป็นสิ่งที่มีความสามารถนำกลับมาใช้ประโยชน์ได้อีก แต่บางส่วนต้องมีการจัดการที่เหมาะสม

1.2 องค์ประกอบมูลฝอย

ดาวรุ่ง สัจข์ทอง (2542) กล่าวว่า มูลฝอยย่อยสลายได้ (Combustible wastes) และมูลฝอยย่อยสลายไม่ได้ (Non-combustible wastes) สามารถแยกองค์ประกอบได้ 10 ประเภท ดังนี้

1. ผัก ผลไม้
2. กระดาษ
3. พลาสติก
4. ผ้า
5. ไม้
6. ขางและหนัง
7. แก้ว
8. โลหะ
9. หิน กระเบื้อง
10. อื่นๆ

อนึ่ง ข้อมูลเกี่ยวกับองค์ประกอบของมูลฝอยนี้ มีความสำคัญที่จะใช้ในการประเมินหาความเป็นไปได้ของความต้องการใช้อุปกรณ์เครื่องมือต่างๆ การเลือกระบบกำจัดมูลฝอย การทำโครงการจัดการมูลฝอย และการวางแผนการจัดการมูลฝอย ทั้งในปัจจุบันและอนาคต ตัวอย่างเช่น ถ้ามีมูลฝอยที่เป็นพวกเศษกระดาษหรือกระดาษแข็งเป็นจำนวนมาก อาจต้องทำการเก็บแยกเพื่อนำกลับไปใช้ประโยชน์ เป็นต้น (สมัชชาเยาวชนเพื่อการอนุรักษ์พลังงานและสิ่งแวดล้อม ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ, 2542)

1.3 ประเภทของมูลฝอย

การแบ่งประเภทมูลฝอย มีการแยกมูลฝอยออกเป็น 3 ประเภทใหญ่ ๆ คือ (กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม, 2542)

1. มูลฝอยเปียก หรือมูลฝอยที่ย่อยสลายได้ง่าย ได้แก่ เศษอาหาร เศษพืชผัก เศษผลไม้ อินทรีย์วัตถุที่ย่อยสลายได้ง่าย มีความชื้นสูงและสั่นคลอนเหม็นได้เร็ว ต้องเร่งเก็บขนและกำจัด

2. มูลฝอยแห้ง หรือมูลฝอยที่ย่อยสลายได้ยาก ได้แก่ เศษกระดาษ เศษผ้า แก้ว โลหะ ไม้ ยาง และถุงพลาสติก เป็นต้น มูลฝอยนี้มีทั้งที่กำจัดได้โดยการเผา และที่เผาไม่ได้ ส่วนหนึ่งเป็นมูลฝอยที่สามารถคัดเลือกวัสดุที่ยังมีประโยชน์กลับมาใช้ใหม่ได้อีก โดยคัดแยกมูลฝอยก่อนที่จะทิ้ง เป็นการลดปริมาณมูลฝอยที่ต้องทำลาย และจะมีคุณประโยชน์นานับประการ

3. มูลฝอยหรือของเสียอันตราย ได้แก่ สิ่งปฏิกูล และของเสียอื่น ๆ ที่มีลักษณะเป็นพิษ มีฤทธิ์ในการกัดกร่อนและระเบิดได้ง่าย ซึ่งต้องใช้กรรมวิธีพิเศษกว่าปกติในการจัดการ เนื่องจากเป็นวัสดุที่มีอันตรายโดยเฉพาะอย่างยิ่งต่อชีวิตมนุษย์ เช่น สารฆ่าแมลง ถ่านไฟฉาย แบตเตอรี่รถยนต์ ฯลฯ มูลฝอยหรือของเสียอันตรายเหล่านี้ บางชนิดต้องระมัดระวังเป็นพิเศษ เพราะมีลักษณะเป็น "มูลฝอยติดเชื้อ" ที่มีอันตรายสูง

สุทิน อยู่สุข (2531 : 1-55) ได้จำแนกมูลฝอยออกเป็น 2 ประเภท คือ (1) มูลฝอยทั่วไปที่เกิดจากการดำรงชีวิตและการดำเนินธุรกิจ (2) มูลฝอยจากโรงงานอุตสาหกรรมซึ่งต่างกับ ทิพวรรณ แผ้วสกุล (2540 : 53) ที่จำแนกมูลฝอยออกเป็น 5 ประเภท คือ (1) เศษอาหาร (2) เศษวัสดุก่อสร้าง (3) วัสดุชิ้นใหญ่ (4) วัสดุที่มีสารพิษ และ (5) วัสดุที่ยังมีสภาพดีซึ่งสามารถนำไปใช้ใหม่ได้ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับทางเลือกใช้เกณฑ์ใดในการจำแนก เช่น แหล่งกำเนิด องค์ประกอบ หรือคุณสมบัติของมูลฝอย (สมทิพย์ ด้านธีรวณิชย์, 2541 : 1-7)

วนิดา เกริกวรกุลชัย และคณะ (2542) กล่าวว่า มูลฝอยในโรงเรียนนั้นมาจากการบริโภค และเกิดจากกิจกรรมในการเรียนการสอน สามารถจำแนกได้เป็น 2 ประเภท คือ (1) มูลฝอยเปียก เช่น เศษอาหาร พืชผัก เศษเนื้อต่าง ๆ เป็นต้น และ (2) มูลฝอยแห้ง ได้แก่ เศษแก้ว กระป๋อง ขวด ไม้ กระดาษ พลาสติก โลหะต่าง ๆ เป็นต้น นอกจากนั้น จากการศึกษาของ วาณี จงจิตร (2543 : 137) พบว่า องค์ประกอบของมูลฝอยของสถาบันการศึกษาในเขตเทศบาลเมืองตรังนั้น ประกอบด้วย กระดาษร้อยละ 26.84 และเศษอาหารร้อยละ 25.45 ของมูลฝอยทั้งหมด และในการวิจัยของ จตุพร บุณนาค (2540) พบว่า มูลฝอยในโรงเรียนเขलगันคร จังหวัดลำปาง ที่มีปริมาณมากที่สุดได้แก่ กระดาษหนังสือพิมพ์ กระดาษสี ขวดสี กระดาษกล่อง กระป๋อง อลูมิเนียม ขวดขาว และพลาสติก ตามลำดับ ส่วนแหล่งที่มาของขยะพบว่าแหล่งขยะที่มากที่สุดได้แก่ที่บ้านของนักเรียน ชุมชน และโรงเรียนตามลำดับ

นอกจากนี้ การจำแนกประเภทมูลฝอย อาจจำแนกได้หลายประเภทขึ้นอยู่กับเกณฑ์ที่ใช้ในการจำแนก เกณฑ์ที่ใช้จำแนกได้แก่ การพิจารณาจากแหล่งกำเนิด องค์ประกอบของมูลฝอย หรือคุณสมบัติของมูลฝอย เป็นต้น หากจัดแบ่งเป็น 2 ประเภท ก็จะแบ่งได้เป็น มูลฝอยทั่วไป และมูลฝอยที่เป็นอันตราย ถ้าแบ่งเป็น 3 ประเภท ก็จะได้เป็น มูลฝอยเปียก มูลฝอยแห้ง และถ้าซึ่งหากแบ่งเป็น 10 ประเภท จะได้เป็น มูลฝอยที่นำเป็อยได้ง่าย มูลฝอยที่นำเป็อยได้ยาก ขี้เถ้า

มูลฝอยจากถนน ซากสัตว์ ซากยานพาหนะ มูลฝอยจากโรงงานอุตสาหกรรม มูลฝอยจากการก่อสร้าง ตะกอนจากน้ำโสโครก มูลฝอยที่เป็นอันตราย (สมทิพย์ ด้านธีรวณิชย์, 2541)

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้ศึกษาได้จำแนกมูลฝอยเป็น 4 ประเภท ได้แก่ (1) มูลฝอยเปียก ได้แก่ อินทรีย์วัตถุที่สามารถย่อยสลายได้ เช่น เศษอาหาร เศษพืชผัก เป็นต้น (2) มูลฝอยทั่วไป ได้แก่ อินทรีย์วัตถุต่างๆ ทั้งที่ไม่สามารถนำกลับมาใช้ประโยชน์ใหม่ได้และที่ต้องมีการกำจัดอย่างเหมาะสม เช่น ดุงพลาสติก ผง ผุ่น เป็นต้น (3) มูลฝอยอันตราย ได้แก่ อินทรีย์วัตถุต่างๆ ที่มีการปนเปื้อนหรือใช้บรรจุสารเคมีต่างๆ เช่น ระเบิดขีปนาวุธแมลง หลอดไฟ ระเบิดสเปรย์ เป็นต้น (4) มูลฝอยรีไซเคิล ได้แก่ อินทรีย์วัตถุต่างๆ ทั้งที่สามารถนำกลับมาใช้ประโยชน์ใหม่ได้ โดยผ่านกระบวนการหลอมนำกลับมาใช้ใหม่ เช่น พลาสติก โลหะ กระดาษ เป็นต้น

1.4 การจัดการมูลฝอย

สมทิพย์ ด้านธีรวณิชย์ (2541 : 2-2) กล่าวถึงการจัดการมูลฝอยว่ามี 6 ส่วน คือ 1) การเกิดมูลฝอย 2) การควบคุม การคัดแยก รวบรวมกักเก็บ และการปรับแต่งมูลฝอย ณ แหล่งกำเนิด 3) การเก็บขนมูลฝอย 4) การขนถ่ายและขนส่ง 5) การคัดแยก ปรับแต่ง และการเปลี่ยนรูปมูลฝอย และ 6) การกำจัดมูลฝอย ซึ่งกรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม (ม.ป.ป. : 58-59) ได้บอกถึงวิธีการกำจัดมูลฝอยว่า สามารถทำได้หลายวิธี ขึ้นอยู่กับปริมาณมูลฝอยและสภาพพื้นที่ เช่น กองไว้ให้เน่าเปื่อย การฝังกลบ การเผา และการนำมูลฝอยมาใช้ประโยชน์ใหม่ เช่น การทำปุ๋ย แม้ว่าจะสามารถกำจัดด้วยวิธีการต่างๆ แต่ก็สร้างปัญหาหรือผลกระทบตามมา ได้แก่ 1) ผลกระทบทางด้านสุขภาพอนามัย เช่น ปัญหาเรื่อง กลิ่น ทัศนอุจาด และ 2) ผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อม เกิดการชะล้างปนเปื้อนในคุณภาพน้ำในผิวดิน และน้ำใต้ดิน หรือมลพิษทางอากาศ เช่น ใค้ออกซัน เป็นต้น

1.5 สาเหตุการเกิดมูลฝอย

สุทิน อยู่สุข (2531: 1-53 – 1-54) ได้กล่าวถึงกลไกการเกิดมูลฝอยว่า ในกิจกรรมที่เป็นธุรกิจ ของมนุษย์จะมีผลผลิต (Products) และผลิตภัณฑ์พลอยได้ (By-products) เกิดขึ้น สิ่งเหล่านี้ก็นำมาใช้ประโยชน์ได้หรืออาจเป็นสิ่งที่ไร้ค่าโดยสิ้นเชิงก็ได้ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับกลไกของตลาดเป็นผู้กำหนด โดยผลผลิตนั้นจะถูกซื้อขายแลกเปลี่ยนหมุนเวียนและถูกใช้งานจนในสายตาของผู้ครอบครองลดต่ำลงเรื่อยๆ และผลสุดท้ายหากไม่มีการหมุนเวียนหรือให้ผู้อื่นไป หรือปรับสภาพเสียใหม่ให้ดีขึ้น เพื่อนำกลับไปใช้ต่อ ผลิตภัณฑ์เหล่านั้นก็จะถูกทิ้งไปในรูปของมูลฝอย ซึ่งต้องการการจัดการต่อไป ลักษณะดังกล่าวนี้ นันทนา คชเสนีย์ (2544:3) เรียกว่า วิสัยทัศน์และทัศนคติในเชิงทุนนิยม

และบริโภคนิยม ซึ่งสอดคล้องกับ พอล คอนเนต (2544) และออร์ศรี งามวิทยาพงศ์ (2544) ที่กล่าวถึง การบริโภคนิยม หรือการบริโภคสิ่งที่ไม่จำเป็นว่าเป็นสาเหตุที่แท้จริงของการเกิดปัญหามูลฝอย

กล่าวโดยสรุปแล้ว ปัญหามูลฝอยเกิดจากการบริโภคเกินความจำเป็นหรือบริโภคนิยม ดังนั้นการแก้ปัญหาโดยปรับเปลี่ยนวิถีการดำเนินชีวิตที่ลดการสร้างมูลฝอย คือ ลดการบริโภคสิ่งที่ไม่จำเป็น อีกทั้งต้องเข้าใจความสัมพันธ์และความเชื่อมโยงของปัญหามูลฝอยกับการดำรงชีวิตและสิ่งแวดล้อมที่ถูกต้อง ทั้งนี้เพื่อสร้างวัฒนธรรมใหม่ในการบริโภค และลดปัญหามูลฝอยอย่างยั่งยืนนั่นเอง

1.6 แนวทางการแก้ไขปัญหามูลฝอย

มูลนิธิเพื่อการพัฒนาสิ่งแวดล้อม (ม.ป.ป) ได้เสนอแนวทางการลดปริมาณมูลฝอย 5 ขั้นตอน คือ

1) การลดการก่อเกิดมูลฝอย (Reduce) หรือการลดมูลฝอยจากแหล่งที่เกิด (Reduce at source) มีแนวความคิดว่า เมื่อมูลฝอยไม่เกิดขึ้นหรือเกิดน้อย ก็ไม่ต้องกำจัดหรือกำจัดน้อย เป็นการป้องกันในเบื้องต้นไม่ให้มีมูลฝอยเกิดขึ้น หรือเกิดขึ้นในจำนวนที่น้อยที่สุด นับว่าเป็นขั้นตอนที่สำคัญที่สุด โดยการเลือกใช้สินค้าที่มีคุณภาพ และมีบรรจุภัณฑ์น้อยชิ้น อายุการใช้งานยาวนานและตัวสินค้าไม่เป็นมลพิษ

2) การนำผลิตภัณฑ์มาใช้ซ้ำ (Reuse) คือ การนำเอาวัสดุเดิมที่มีอยู่มาใช้ซ้ำอีกครั้งหนึ่ง ในรูปแบบเดิม หรืออาจจะนำมาซ่อมแซมหรือนำมาใช้ประโยชน์อื่นๆแก่บุคคลอื่น

3) การหมุนเวียนกลับมาใช้ใหม่ (Recycling) คือ ต้องแยกวัสดุที่ไม่สามารถนำมาใช้ซ้ำในขั้นตอนที่สองได้ ออกจากมูลฝอยแล้วรวบรวมหรือย่อยสลายวัสดุนั้นมาใช้เป็นวัตถุดิบในการผลิตใหม่ต่อไป คล้ายกับการนำกลับมาใช้ซ้ำ แต่ต้องนำวัสดุนั้นไปผ่านกระบวนการย่อยสลายวัตถุดิบผสมกับวัตถุดิบ แล้วผ่านกระบวนการผลิตออกมาเป็นผลิตภัณฑ์ชนิดใหม่

4) การฟื้นฟูประโยชน์จากมูลฝอย (Recovery) เป็นการดึงเอาพลังงานจากมูลฝอยมาใช้ประโยชน์ โดยใช้เป็นเชื้อเพลิงในการผลิตไฟฟ้าจากเตาเผามูลฝอยในหลุม เช่น มีเทน เป็นต้น มาใช้ประโยชน์

5) การกำจัดมูลฝอย (Residue disposal) เป็นขั้นตอนสุดท้าย เพราะมูลฝอยที่เหลือจากการผ่านขั้นตอนทั้งสี่แล้วจะต้องถูกกำจัดอย่างถูกวิธีให้หมดสิ้น โดยทั่วไปจะใช้วิธีฝังกลบ ซึ่งต้องเป็นไปตามหลักการและถูกสุขลักษณะ เพื่อป้องกันการแพร่กระจายของสารพิษหรือสารปนเปื้อนมิให้ไปสู่ สิ่งแวดล้อมได้

นอกจากนี้ กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม (2540) ยังได้เสนอแนวทางการป้องกันแก้ไขปัญหามลพิษที่ต่างออกไปดังนี้

- 1) ควรมีถังขยะประจำบ้าน ไม่ทิ้งมูลฝอยตามที่สาธารณะต่างๆ เช่น ถนน สนามหญ้า แม่น้ำ ลำคลอง ฯลฯ และควรมีการแยกประเภทมูลฝอยก่อนนำไปทิ้ง และแยกทิ้งถังขยะหลายๆใบ
- 2) ควรแนะนำเพื่อนๆ ให้การรักษาความสะอาดในบ้าน โรงเรียน ในที่ทำงาน โดยไม่ทิ้งมูลฝอยเรี่ยราดนอกบ้าน และไม่ควรถิ้งมูลฝอยในเขตบ้านของผู้อื่น
- 3) หากบ้านเราไม่อยู่ในเขตชุมชน ไม่มีเจ้าหน้าที่เก็บขนมูลฝอยจากเทศบาล เราควรกำจัดมูลฝอยเอง ไม่ควรกองทิ้งไว้หรือเผากลางแจ้งริมถนน แต่ควรรนำมูลฝอยไปฝังตามที่ดินของเรา

1.7 ปัญหาสิ่งแวดล้อมที่เกิดจากมูลฝอย

มูลฝอยเป็นสาเหตุที่ก่อให้เกิดปัญหาสิ่งแวดล้อมต่างๆ ดังต่อไปนี้

1. อากาศเสีย เกิดจากการเผามูลฝอยกลางแจ้ง ก่อให้เกิดควันพิษและสารพิษทางอากาศ ทำให้อากาศเสื่อมโทรม
2. น้ำเสีย เกิดจากการทิ้งมูลฝอยลงในแม่น้ำ ลำคลอง ทะเล และการกองมูลฝอยบนดิน การฝังกลบมูลฝอยโดยไม่ถูกวิธี สามารถทำให้เกิดผลกระทบต่อคุณภาพน้ำผิวดิน หรือน้ำใต้ดินได้ ทำให้เกิดภาวะมลพิษของแหล่งน้ำ แม่น้ำลำคลองตื้นเขินและเน่าเหม็น เกิดน้ำท่วมขังเพราะมูลฝอยไปอุดตันท่อระบายน้ำ
3. แหล่งพาหะนำโรค และทำลายทัศนียภาพ เกิดจากการเก็บขนมูลฝอยไม่หมด รวมทั้งการกองมูลฝอยบนพื้นซึ่งจะส่งกลิ่นเหม็นรบกวนประชาชน และทำให้เกิดภาพไม่สวยงามทำลายสุนทรียภาพของสถานที่

นอกจากนี้ ปรีดา เข้มเจริญวงศ์, 2531 ได้กล่าวถึงผลกระทบของมูลฝอยต่อมนุษย์และสิ่งแวดล้อมไว้ ดังนี้

1. ผลกระทบด้านสุขภาพอนามัย มูลฝอยที่มีแหล่งกำเนิดแตกต่างกัน อาจมีการปนเปื้อนเชื้อโรค และสารเคมีที่เป็นพิษ และสารที่ก่อให้เกิดอันตราย เช่น มูลฝอยที่มาจากสถานพยาบาล หรือโรงพยาบาล หากไม่มีการจัดการที่เหมาะสมแล้ว อาจเกิดการแพร่กระจายของสารพิษ และเป็นแหล่งเพาะพันธุ์ของเชื้อโรค แมลง และสัตว์ที่เป็นพาหะนำโรคต่างๆ เช่น แมลงวัน หนู ซึ่งจะส่งผลกระทบต่อสุขภาพอนามัยของประชาชน นอกจากนี้การกำจัดมูลฝอยด้วยวิธีการที่ไม่เหมาะสม จะส่งผลให้เกิดผลกระทบทางสุขภาพจิต และเกิดทัศนอุจาด
2. ผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม มูลฝอยที่เกิดขึ้น มักจะมีองค์ประกอบของมูลฝอยอินทรีย์เป็นหลัก ซึ่งมีคุณสมบัติที่สามารถย่อยสลายได้ หากมีการกองทิ้งไว้ หรือมีการจัดการที่ไม่เหมาะสม

จะก่อให้เกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมจากน้ำชะล้างมูลฝอย รวมทั้งผลกระทบทางด้านคุณภาพน้ำผิวดิน น้ำใต้ดิน คุณภาพดิน และมลพิษทางด้านอากาศ

3. ผลกระทบทางด้านเศรษฐกิจ และสังคม เป็นผลกระทบโดยอ้อมที่เกิดจากการจัดการมูลฝอยที่ไม่เหมาะสม คือ ส่งผลให้การใช้ประโยชน์จากที่ดินบริเวณใกล้เคียงกับสถานที่เก็บรวบรวม และกำจัดมูลฝอย มีมูลค่าลดลง

2. การเรียนรู้

เมื่อก้าวถึงการเรียนรู้ โดยทั่วไปคนมักจะนึกถึงการเรียนในรายวิชาต่างๆ ในสถานศึกษา แต่นั่นเป็นเพียงส่วนหนึ่งของการเรียนในชีวิตเท่านั้น การเรียนรู้มิได้จำกัดสถานที่เวลาหรืออายุขัยตลอดชั่วชีวิตของมนุษย์ เราสามารถเรียนรู้อย่างต่อเนื่องได้ทุกที่ทุกเวลา

2.1 ความหมายการเรียนรู้

นักจิตวิทยาและนักศึกษาหลายท่านได้ให้ความหมายของการเรียนรู้ไว้ดังนี้

ดวงเดือน ศาสตรภักดิ์ (2546 : 82) กล่าวว่า การเรียนรู้ หมายถึง การเปลี่ยนแปลง พฤติกรรมทางด้านพุทธิพิสัย (Cognitive domain) ด้านจิตพิสัย (Affective domain) หรือด้านทักษะพิสัย (Psychomotor domain) ที่ค่อนข้างถาวร หรือการเปลี่ยนแปลงขีดความสามารถของพฤติกรรมเท่าที่จะเป็นไปได้ ซึ่งจะเป็นผลมาจากประสบการณ์ หรือการฝึกฝนที่ได้รับการเสริมแรงหรือการสังเกตจากการกระทำของตัวแบบที่ได้รับการเสริมแรง แต่ไม่ใช่การเปลี่ยนแปลงทางกายอย่างชั่วคราว เช่น การเจ็บป่วย ความอ่อนเพลีย หรือผลจากการใช้ยาและไม่ใช้การตอบสนอง ที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ เช่น สัญชาตญาณ วุฒิภาวะ หรือปฏิกิริยาสะท้อน เป็นต้น

กันยา สุวรรณแสง (2544 : 155) กล่าวว่า การเรียนรู้ คือ กระบวนการที่ประสบการณ์ตรงหรือประสบการณ์ทางอ้อม กระทำให้อินทรีย์เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมที่ค่อนข้างถาวร แต่ไม่รวมถึงการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมอันเนื่องมาจากเหตุอื่นๆ เช่น วุฒิภาวะ ความเจ็บป่วย ฤทธิ์ยา หรือสารเคมี ฯลฯ

จากความหมายที่กล่าวข้างต้น จึงสรุปได้ว่าการเรียนรู้ คือ การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมดั้งเดิม (Pre-learned behavior) ไปสู่พฤติกรรมที่มุ่งหวัง (Expected behavior) ที่ค่อนข้างมั่นคงถาวร โดยอาศัยประสบการณ์และการฝึกหัด การสังเกตจากการกระทำของตัวแบบที่ได้รับการเสริมแรง หรือการเชื่อมโยงระหว่างสิ่งเร้าและการตอบสนอง ไม่ใช่พฤติกรรมที่เปลี่ยนแปลงเป็นครั้งคราวหรือเกิดขึ้นโดยไม่รู้ตัว เช่น การเจ็บป่วย ผลจากการใช้ยา หรือความเมื่อยล้าอ่อนเพลีย และไม่ใช่พฤติกรรมตามธรรมชาติ เช่น วุฒิภาวะ ปฏิกิริยาสะท้อนต่างๆ เป็นต้น

2.2 พฤติกรรมการเรียนรู้

เบนจามิน บลูม (อ้างถึงใน กัญญา สุวรรณแสง, 2544 หน้า 155-156) ได้จำแนกพฤติกรรม การเรียนรู้ออกเป็น 3 ประเภทดังนี้

1. **พฤติกรรมด้านสมอง (Cognitive domain)** เป็นการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมด้าน ความรู้ ความจำ ความเข้าใจ ความคิด การวิเคราะห์ การสังเคราะห์ ฯลฯ ได้แก่ การเรียนรู้ข้อเท็จจริง (Facts) การเรียนรู้ความคิดรวบยอด (Concept) การเรียนรู้หลักการ (Principle) หรือกฎเกณฑ์ (Rules) และการเรียนรู้แก้ปัญหา (Problem Solving)

2. **พฤติกรรมด้านกล้ามเนื้อ ด้านทักษะและการใช้วัยวะต่างๆ (Psychomotor domain)** เป็นการเรียนรู้เพื่อให้เกิดความชำนาญ และเกิดทักษะในการเคลื่อนไหวกล้ามเนื้อ เช่น การอ่าน การ พูด การเขียน การเล่นเกม กีฬา การแสดงออกทางศิลปะ เป็นต้น

3. **พฤติกรรมด้านอารมณ์หรือความรู้สึก (Affective domain)** เป็นพฤติกรรมเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมด้านจิตใจ เช่น เกิดความพอใจ ศรัทธา ชื่นชม เกิดนิสัย ซาบซึ้งและเห็นคุณค่า ฯลฯ

2.3 รูปแบบการเรียนรู้

บุคคลมีวิธีการเรียนรู้และแก้ปัญหาในรูปแบบที่แตกต่างกัน สรุปได้ 4 รูปแบบ (มานพ ศรีดุลยโชติ, 2530 : 1-4 อ้างถึงใน มาลี จูฑา, 2544 : 70) คือ

1. **สร้างประสบการณ์ให้แน่นแฟ้น (Concrete experience, CE)** เป็นวิธีการเรียนรู้ใน ลักษณะให้รู้จริง ซึ่งความรู้ทั้งหมดจะติดใจบุคคลนั้นไปตลอด เช่น บุคคลได้เรียนรู้ว่าไฟมีความร้อน หากไปจับต้องจะทำให้ผู้ที่ไปจับต้องนั้น ได้รับอันตราย ซึ่งจะนานเท่าไรบุคคลก็ยังจำความรู้ที่ได้รับ จากประสบการณ์นี้ได้ เป็นต้น

2. **สังเกตปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น (Reflective observation, RO)** เป็นวิธีการเรียนรู้โดยวิธี การสังเกตปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น แล้วสรุปเป็นความรู้ต่อไป เช่น บุคคลจะสังเกตว่า เมื่อมีปรากฏ การณ์อากาศร้อนอบอ้าว คือ ร้อนผิดปกติ หลังจากนั้นไม่นานจะมีฝนตกเกิดขึ้น ก็สรุปเป็นความรู้ว่า ก่อนฝนตกจะมีการเปลี่ยนสถานะจากไอน้ำมาเป็นหยดน้ำ มีการคายความร้อนแฝง ทำให้เกิดปรากฏการณ์อากาศร้อนอบอ้าว เป็นต้น

3. **เกิดความคิดในเชิงนามธรรม (Abstract Conception, AC)** เป็นการเรียนรู้ที่ใช้ความคิด ในการวินิจฉัยพิจารณาปรากฏการณ์หรือความรู้ทั้งปวง แล้วสร้างความเป็นหลักการขึ้น โดยใช้หลัก เหตุ และผล เช่น บุคคลพยายามเรียนรู้ความหมายของคำว่า “ยูติธรรม” ซึ่งเป็นนามธรรม บุคคลจะ

พินิจพิจารณาพฤติกรรมที่แสดงถึงความหมายของคำว่า “ยูติธรรม” โดยใช้หลักเหตุผลแล้ว สรุปว่า ยูติธรรม คือ ความพอใจของผู้ที่เกี่ยวข้อง เป็นต้น

4. ชอบการทดลอง (Active Experimentation, AE) เป็นวิธีการเรียนรู้ที่เกิดจากการทดลอง เช่น บุคคลทำการทดลองแยกน้ำด้วยกระแสไฟฟ้า จะได้ปริมาตรของก๊าซไฮโดรเจน 2 ส่วน ต่อก๊าซออกซิเจน 1 ส่วน บุคคลย่อมเรียนรู้ว่า น้ำประกอบด้วยธาตุไฮโดรเจน และออกซิเจนใน ปริมาตร 2 ต่อ 1 เป็นต้น

ส่วน เชयरศรี วิวิธศิริ (2527 : 127) ได้กล่าวว่า มนุษย์จะใช้วิธีการเรียนรู้ได้หลายวิธี ดังต่อไปนี้

1. การเรียนรู้แบบถือผิดเป็นครู เป็นการลองผิดลองถูกเรื่อยๆ ไป จนกระทั่งทำได้สำเร็จ เป็นการไม่ใช่เหตุผลแก้ไขปัญหา การลองทำอาจเกิดความเสียหายหรือเกิดอันตรายขึ้นได้

2. การเรียนรู้ด้วยการกระทำซ้ำๆ การทำซ้ำหรือการฝึกหัดอยู่เสมอๆ ย่อมทำให้เกิดความคล่องแคล่วชำนาญเป็นผลดีแก่การเรียน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในวิชาที่เกี่ยวกับทักษะ เช่น การเรียนภาษา การเล่นกีฬา การเล่นเกมต่างๆ

3. การเรียนรู้ด้วยการสังเกตพิจารณา โดยอาศัยประสาทสัมผัสสิ่งเร้าเป็นเครื่องช่วยในการสังเกตพิจารณา จัดเป็นการเรียนรู้ที่ประกอบด้วยเหตุผล อำนวยประโยชน์ให้มาก ควรสนับสนุน เช่น การสังเกตพฤติกรรมในการซื้ออาหารว่ามีบางร้านที่คนมาใช้บริการมาก ซึ่งต่อมาก็ทราบว่า ร้านอาหารร้านนั้นเป็นร้านที่ทำอาหารอร่อย คนจึงมาใช้บริการมาก เป็นต้น

4. การเรียนรู้ด้วยการกระทำ ลงมือทำโดยไม่มีสิ่งเร้า การเรียนรู้วิธีนี้จะเกิดขึ้นมากน้อยต่อไปเพียงใด ขึ้นอยู่กับการเสริมแรง หากไม่มีการเสริมแรงพฤติกรรมนั้นๆ จะหายไปเอง และไม่เกิดการ เรียนรู้

5. การเรียนโดยใช้สติปัญญา เป็นเรื่องของความเข้าใจ ความคิดพิจารณาอย่างลึกซึ้ง อาศัยความสามารถทางสมองเป็นสำคัญ

2.4 องค์ประกอบที่ส่งเสริมการเรียนรู้

การเรียนรู้จะได้ผลดีขึ้นอยู่กับองค์ประกอบบางประการ ที่ช่วยส่งเสริมการเรียนรู้ได้แก่

1. **วุฒิภาวะ(Maturity)** หมายถึงลำดับขั้นของการเจริญงอกงาม หรือพัฒนาการของบุคคลที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ โดยไม่ต้องอาศัยสิ่งเร้า หรือการฝึกฝนใดๆ วุฒิภาวะของแต่ละบุคคลจะพัฒนาไปตามลำดับวัย ทั้งทางร่างกาย สติปัญญา อารมณ์และสังคม วุฒิภาวะเป็นภาวะของการบรรลุถึงขั้น สุขยอดของการเจริญเติบโตเต็มที่ในระยะใดระยะหนึ่ง และพร้อมที่จะประกอบ

กิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งได้เหมาะสมกับวัย ซึ่งการเปลี่ยนแปลงไปตามธรรมชาตินี้ไม่จัดว่าเป็น การเรียนรู้ แต่จะช่วยการเรียนรู้ของผู้เรียน โดยเตรียมความพร้อมและฝึกทักษะเบื้องต้นให้สมกับวัย

2. ความพร้อม (Readiness) เป็นปัจจัยสำคัญที่ต้องคำนึงถึงในการเรียนรู้ เพื่อช่วยให้ผู้ เรียนได้รับประโยชน์มากที่สุดจากการเรียนรู้ การที่จะเรียนรู้ทักษะอย่างใดอย่างหนึ่งได้รวดเร็วและ เกิดผลดีจะต้องมีความพร้อม หากถูกบังคับให้ต้องเรียนรู้สิ่งใดสิ่งหนึ่งขณะที่ยังไม่มีความพร้อม ผู้ เรียนมักจะเกิดความคับข้องใจและมีทัศนคติที่ไม่ดีต่อสิ่งนั้น

3. แรงจูงใจ (Motivation) เป็นความปรารถนาและเป็นแรงผลักดันที่จะทำให้ผู้เรียนเกิด ความต้องการที่จะเรียนรู้ และส่งผลให้การเรียนรู้นั้นได้ผลสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

4. การเสริมแรง (Reinforcement) เมื่อผู้เรียนได้เรียนรู้แล้วแสดงออกมา และได้รับการ เสริมแรงนั้นจะเป็นตัวกระตุ้น ให้เกิดการเชื่อมโยงระหว่างสิ่งเร้ากับปฏิกิริยาตอบสนองมากขึ้น จึงแสดงพฤติกรรมบ่อยขึ้น

5. การถ่ายโอนการเรียนรู้ (Transfer of learning) การเรียนรู้สิ่งใหม่บางอย่าง ถ้าได้ อาศัยประสบการณ์เดิมเป็นพื้นฐาน จะช่วยให้การเรียนรู้สิ่งใหม่นั้นดีขึ้น เพราะผู้เรียนจะเชื่อมโยง ความรู้ในครั้งก่อนมาใช้ในการเรียนรู้ครั้งใหม่ จึงทำให้เรียนรู้ครั้งใหม่ได้เร็วขึ้น

2.5 เป้าหมายการเรียนรู้

การเรียนรู้มีวัตถุประสงค์ เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม 3 ด้าน (มหาวิทยาลัย สุโขทัยธรรมมาธิราช, 2533) ดังต่อไปนี้

1. เกิดความรู้ ได้แก่ ความรู้เชิงกระบวนการ การวิเคราะห์ และความรู้เชิงเนื้อหา
2. เกิดทักษะพื้นฐาน การคิด การสื่อสาร การจัดการ การประกอบอาชีพ
3. เกิดเจตคติ ได้แก่ มีคุณธรรม จริยธรรม และค่านิยม

2.6 กระบวนการเรียนรู้

Lee J. Cronbach (1963 อ้างถึงในดวงเดือน ศาสตรภักดิ์, 2546) มีหลักการและแนวคิด เกี่ยวกับพฤติกรรมกรเรียนรู้ว่า จะต้องประกอบไปด้วยสิ่งสำคัญ 7 ขั้นตอน คือ

1. **สถานที่ (Situation)** หมายถึง สิ่งแวดล้อมหรือบรรยากาศที่เอื้ออำนวย
2. **ลักษณะประจำตัวของบุคคล (Personal Characteristics)** หมายถึง ความพร้อม ความสามารถ ความถนัด ความสนใจ สติปัญญา
3. **เป้าหมาย (Goal)** ทำหน้าที่เป็นตัวกำหนดทิศทาง เป็นแรงกระตุ้นหรือจูงใจ
4. **การแปลความหมาย (Interpretation)** เป็นการใช้ประสบการณ์ การรับรู้หรือความรู้ เดิม ตีความสิ่งที่เรียนรู้ เพื่อให้เกิดความคิด ความเข้าใจ และวางแผนที่จะแสดงพฤติกรรมต่อไป

5. การลงมือกระทำ (Action) เมื่อแสดงพฤติกรรมแล้วได้ผลที่น่าพึงพอใจก็สามารถยึดถือเป็นแนวปฏิบัติได้ แต่ถ้าเกิดความล้มเหลว อาจต้องมีการปรับปรุง ทบทวนแปล ความหมายใหม่

6. ผลการกระทำ (Consequence) เมื่อแสดงพฤติกรรมแล้วได้ผลที่น่าพึงพอใจ ก็สามารถยึดถือเป็นแนวปฏิบัติได้ แต่ถ้าเกิดความล้มเหลว อาจต้องมีการแก้ไขปรับปรุง ทบทวนแปล ความหมายใหม่

7. ปฏิกริยาต่อความผิดหวังและล้มเหลว (Reaction to thwarting) ถ้าการกระทำได้บรรลุผลเป้าหมายพฤติกรรมนั้นก็สิ้นสุดลง แต่ถ้าเกิดความผิดหวังล้มเหลวอาจเกิดปฏิกริยาแสดงออกมาได้ 2 ลักษณะ คือ ปรับปรุงแก้ไข (Adaptive) คือรับ (Non-Adaptive) หรือใช้กลวิธีป้องกันตนเอง (Defense Mechanism) ซึ่งเป็นการหาวิธีการปรับตัวจากความไม่สบายใจที่ผิดหวังล้มเหลว

2.7 กระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม

สุมนทนา พรหมบุญ และคณะ (2541 : 39-42 อ้างถึงใน ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ, 2543 :200-203) ได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม 3 วิธีการหลักๆ ดังนี้

1. กระบวนการกลุ่ม (Group dynamics, Group process) เป็นกระบวนการเรียนรู้ของกลุ่มผู้เรียนตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป ผู้เรียนแต่ละกลุ่มจะต้องมีปฏิสัมพันธ์ต่อกัน มีแรงจูงใจร่วมกันในการทำสิ่งหนึ่งสิ่งใดโดยที่แต่ละคนในกลุ่มมีอิทธิพลต่อกันและกัน การนำกระบวนการกลุ่มมาใช้ในระยะแรก เป็นไปเพื่อการฝึกทักษะด้านมนุษยสัมพันธ์ การพัฒนาบุคลิกภาพ การให้คำปรึกษาและแนะแนว

2. การเรียนรู้แบบร่วมแรงร่วมใจ (Cooperative learning) เน้นการจัดสภาพแวดล้อมทางการเรียนให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ร่วมกันเป็นกลุ่มเล็กๆ สมาชิกแต่ละคนจะต้องมีส่วนร่วมในการเรียนรู้ และให้ความสำเร็จของกลุ่ม ทั้งโดยการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและการแบ่งปันทรัพยากรการเรียนรู้ รวมทั้งการเป็นกำลังใจแก่กันและกัน สมาชิกแต่ละคนจะต้องรับผิดชอบต่อการเรียนรู้ของตนเอง พร้อมๆกับการดูแลเพื่อนสมาชิกทุกคนในกลุ่ม ความสำเร็จของแต่ละบุคคล คือ ความสำเร็จของกลุ่ม และความสำเร็จของกลุ่ม คือความสำเร็จของทุกคน

3. การเรียนรู้แบบการสร้างสรรค์ความรู้ (Constructivist) เป็นวิธีการเรียนรู้ที่ต้องแสวงหาความรู้ และสร้างความรู้ ความเข้าใจด้วยตนเอง ความแข็งแกร่ง ความเจริญงอกงามในความรู้จะเกิดขึ้นเมื่อผู้เรียนได้มีโอกาสเรียนรู้ และแลกเปลี่ยนประสบการณ์กับคนอื่น ๆ หรือได้พบสิ่งใหม่ๆ แล้วนำความรู้ที่มีอยู่มาเชื่อมโยง ตรวจสอบกับสิ่งใหม่ๆ

แนวทางการเรียนรู้แบบสรรค์สร้างความรู้ คือการเรียนรู้เป็นกระบวนการสร้างสรรค์ความรู้ ความรู้เดิมเป็นพื้นฐานสำคัญของการสร้างสรรค์ความรู้ใหม่ และคุณภาพของการเรียนรู้มีความสัมพันธ์กับบริบทที่เกิดขึ้น

2.8 วิธีการในการจัดกระบวนการเรียนรู้

ในการจัดกระบวนการเรียนรู้ มีวิธีการจัดได้หลายรูปแบบ ซึ่งสามารถทำให้ผู้เรียนได้เกิดการเรียนรู้ ดังที่ วราลักษณ์ ไชยทัฬห (2544 : 71 – 101) ได้แนะนำรูปแบบที่สำคัญๆ ได้แก่

1. การบรรยาย (Lecture)

การบรรยาย เป็นการนำเสนอข้อมูลและให้แนวคิด เหมาะในการให้ความรู้พื้นฐาน และการให้ข้อมูลอย่างกว้างๆ การบรรยายนี้อาจใช้ร่วมกับวิธีการ และกิจกรรมอื่นๆ โดยใช้ก่อนการอภิปรายกลุ่ม ใช้ในการแนะนำหัวข้อวิชา หรือใช้เพื่อการทบทวน สรุปเนื้อหาสำคัญในช่วงท้ายของกิจกรรม และการบรรยายประกอบสื่อต่างๆ เช่น สื่อสไลด์ รูปภาพ แผนภูมิ เป็นต้น โดยทั่วไปในกระบวนการจัดการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม จะใช้การบรรยายประกอบกับวิธีการอื่นๆ โดยเน้นให้เกิดการแลกเปลี่ยนและการระดมการมีส่วนร่วม ก่อนที่จะใช้การบรรยายเพื่อสรุป หรือเพิ่มเติมเนื้อหาสำคัญ

2. การอภิปรายกลุ่ม (Group discussion)

การอภิปรายกลุ่ม คือ การประชุมพิจารณา หรืออภิปรายกันระหว่างสมาชิกทุกคน โดยใช้ที่ประชุมกลุ่มใหญ่ ในเรื่องใดเรื่องหนึ่งที่สนใจร่วมกัน หรือเป็นประโยชน์ร่วมกัน โดยการประชุมมีลักษณะเป็นแบบกันเอง ไม่เป็นทางการ เพื่อแสวงหาข้อมูลของกลุ่มในเรื่องที่อภิปรายกันนั้น

3. การแลกเปลี่ยนในกลุ่มย่อย (Small group discussion)

การมีส่วนร่วมเป็นพื้นฐานของการแลกเปลี่ยนในกลุ่มย่อย สมาชิกในกลุ่มย่อยทุกคนมีโอกาสที่จะได้แลกเปลี่ยนประสบการณ์ ความคิดเห็นและแนวทางการจัดการแลกเปลี่ยนในกลุ่มย่อย ถ้าจะให้ เป็นวิธีการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ จำเป็นต้องดำเนินการให้ชัดเจนว่าใช้กลุ่มย่อยเพื่ออะไร ในเรื่องอะไร

3. การระดมสมอง (Brainstorming)

การระดมสมอง เป็นเทคนิคการประชุมกลุ่มที่เน้นถึงการคิดสร้างสรรค์มากกว่า การปฏิบัติใช้สำหรับการประชุมระยะเวลาสั้นๆ ที่ต้องการให้สมาชิกทุกคนแสดงความคิดเห็นออกมา หรือใช้สำหรับการประชุมเพื่อแก้ปัญหาที่มีลักษณะเฉพาะในการระดมสมอง ทุกคนในกลุ่มจะถูกกระตุ้นให้แสดงความคิดเห็นออกมา ให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ รวมทั้งหา “ทางออกหลายๆทาง

โดยปกติความคิดเห็นเหล่านี้ จะได้รับการบันทึกบนแผ่นพลิก หรือกระดานดำ จะไม่มีการยอมให้มีการอภิปรายประเมินความคิดเห็นเหล่านั้น จนกระทั่งทุกคนได้แสดงความคิดเห็นออกมาหมดเรียบร้อยแล้ว การระดมสมองก่อให้เกิดบรรยากาศ “ความปลอดภัยทางจิตวิทยา” ซึ่งคนจะรู้สึกมีอิสระที่จะมีส่วนร่วม โดยปราศจากความกลัวที่จะมีผู้มาตัดสินความคิดเห็นของเขา และสิ่งนี้ช่วยให้กลุ่ม “แหวกวงล้อม” ของทางเลือกที่เห็นได้ชัด และสร้างให้เกิดความคิดใหม่ๆ เพิ่มมากขึ้น

4. การสาธิต (Demonstration)

หมายถึง การแสดงให้ผู้เข้าร่วมได้เห็นกระบวนการหรือการปฏิบัติอย่างใดอย่างหนึ่งอย่างถูกต้อง เป็นการแสดงให้ผู้เข้าร่วมได้เห็นของจริง ซึ่งอาจเป็นกระบวนการหรือขั้นตอนของการปฏิบัติงาน การใช้เครื่องมือทดลองต่างๆ เป็นต้น โดยทั่วไปการสาธิตนี้จะใช้ร่วมกับวิธีการอื่น เช่น การบรรยาย การฝึกปฏิบัติ การอภิปราย เป็นต้น

5. การแสดงบทบาทสมมติ (Role play)

การแสดงบทบาทสมมติ เป็นวิธีการของการจัดกระบวนการเรียนรู้อีกแบบหนึ่ง ที่มุ่งให้ผู้เข้าร่วม ได้เรียนรู้จากการปฏิบัติ เพื่อให้เห็นจริงในสิ่งที่อธิบายได้ยาก ให้เข้าใจ ด้วยการบอกเล่า หรือเพียงแต่อภิปรายกันธรรมดา การแสดงบทบาทสมมติ จะช่วยให้ทั้งผู้แสดงและผู้สังเกตการณ์การแสดงทราบอย่างกระจ่างชัดถึงผลที่อาจเกิดขึ้นจากพฤติกรรม ที่แต่ละบุคคลแสดงออกจากหัวข้อเรื่องที่หยิบยกขึ้นมาแสดง การแสดงนั้น อาจแสดงหรือผูกเรื่องขึ้น โดยผู้จัดกระบวนการเรียนรู้หรือผู้เข้าร่วมก็ได้ แต่ในการแสดงจะกำหนดบทบาทและเหตุการณ์ไว้ไม่ละเอียดเหมือนการแสดงละคร (Skit) โดยจะกำหนดโครงเรื่องให้ทราบเพียงคร่าวๆ แล้วให้ผู้แสดงคิดคำพูดไปตามโครงเรื่อง และตามบทบาทที่ตนแสดงออก ผู้แสดงจึงแสดงออก โดยความรู้สึก ความคิด และใช้ปฏิกิริยาของตนเองต่อเหตุการณ์นั้นๆ การแสดงบทบาทสมมตินี้ จึงเหมาะสำหรับผู้เข้าร่วม ที่มีทักษะทางการแสดงออก และมีวุฒิภาวะเพียงพอที่จะวิเคราะห์ ตรวจสอบ แก้ปัญหา

6. กรณีศึกษา (Case study)

การใช้กรณีศึกษา เกี่ยวข้องกับประสบการณ์ของบุคคล กลุ่ม และองค์กร โดยการเล่าสู่กันฟัง หรือการจัดทำเป็นกรณีศึกษาที่เขียนไว้แล้วก็ได้ ทั้งนี้ขึ้นกับแต่ละเนื้อหา และวัตถุประสงค์ของการเรียนรู้

7. การศึกษาดูงาน (Field trip หรือ Study tour)

คือ การศึกษาเรียนรู้ และแสวงหาประสบการณ์ในการทำกิจกรรมอย่างเป็นรูปธรรม โดยวิธีการเดินทางไปยังแหล่ง หรือสถานที่ ที่สามารถเพิ่มพูนความรู้ ความเข้าใจได้ โดยวิธีการดู ให้เห็นกับตา และสามารถสัมผัสจับต้องของจริงได้

8. การใช้สื่อ (Media using)

สื่อ นอกจากจะช่วยให้เข้าใจเรื่องต่างๆ ได้ง่ายขึ้น เร็วขึ้นแล้ว สื่อยังเป็นตัวสร้างแรงจูงใจกระตุ้นให้เกิดความสนใจ รวมทั้งการเข้ามามีส่วนร่วม และอยู่ในความทรงจำได้นานอีกด้วย เช่น รูปภาพ โปสเตอร์ สไลด์ วีดีโอ ฯลฯ เมื่อได้ดูก็จะเกิดความสนใจ อยากจะรู้ อยากจะเห็นอยากจะทำว่ามีเรื่องราวอะไรอยู่ในนั้นบ้าง ขณะเดียวกัน ก็จะเกิดจินตนาการ เกิดการเปรียบเทียบเมื่อได้ฟัง หรืออ่านคำอธิบายก็จะเกิดความคิดคล้อยตาม และในท้ายที่สุดก็จะเห็นความเป็นไปได้ ตลอดจนปัญหาอุปสรรคหากตนเองสนใจจะปฏิบัติ อันจะก่อให้เกิดประเด็นการพูดคุยภายหลังการใช้สื่อ

นอกจากนี้ ปารีชาติ วลัยเสถียร และคณะ (2543 : 198 - 199) ยังได้เสนอแนวทางปฏิบัติ เพื่อจัดกระบวนการเรียนรู้ซึ่งทำให้เกิดการพัฒนาได้หลายแนวทาง ดังต่อไปนี้

1. การเขียนเขียนบ้าน เป็นวิธีที่ติดต่อโดยตรง เพื่อให้คำแนะนำความรู้ที่เป็นประโยชน์ต่อชีวิตประจำวัน
2. การประชุมกลุ่มย่อย เป็นการนำเอาคนที่มีความสนใจ หรือมีปัญหาเหมือนกันมา ร่วมประชุมแลกเปลี่ยนความคิดเห็น
3. การสาธิตผลการปฏิบัติ เป็นการแสดงให้เห็นคุณค่าของการปฏิบัติในเรื่องใดเรื่องหนึ่งเพื่อให้เกิดการยอมรับ เช่น การสาธิตการเพาะเห็ดฟาง การใช้พันธุ์พืชชนิดใหม่ เป็นต้น
4. การประชุมใหญ่ เป็นการเรียกผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทั้งหมดมาประชุมร่วมกัน เพื่อทราบข่าวคราว หรือความรู้บางอย่างใดอย่างหนึ่ง
5. การจัดนิทรรศการ เป็นการจัดแสดงตัวอย่างของจริง เพื่อกระตุ้นให้เกิดความรู้ และนำความคิดไปปฏิบัติ
6. การจัดทัศนศึกษา เป็นการนำประชาชนกลุ่มหนึ่งไปศึกษาดูงานนอกสถานที่
7. การให้การศึกษาโดยผ่านผู้นำ หมายถึง การใช้ผู้นำเป็นสื่อกลางในการให้การศึกษา ซึ่งในทางปฏิบัติจะให้การศึกษาแก่ผู้นำก่อน แล้วให้ผู้นำไปถ่ายทอดต่อไป
8. การจัดห้องสมุด หรือที่อ่านหนังสือพิมพ์ เป็นการจัดศูนย์ความรู้ ข้อมูลข่าวสาร ให้ผู้เรียนได้ศึกษาค้นคว้าความรู้ด้วยตนเอง

9. การใช้ไอศหัทศนุปรกรรมเพื่อกระตุ้นความสนใจและให้ข้อมูลข่าวสารที่เป็นประโยชน์ต่อคนจำนวนมาก เช่น การจัดรายการวิทยุโทรทัศน์ การจัดทำหอกระจายข่าว หรือบริการเสียงตามสาย การใช้เอกสารสิ่งพิมพ์ต่างๆ เป็นต้น

ข้อเสนอนี้สอดคล้องกับ จิตจางงค์ กิติกริติ ที่ได้กล่าวถึงเทคนิค วิธีการที่ใช้ในการเสริมสร้างการเรียนรู้ ในระดับกลุ่มซึ่งได้แก่ การประชุมทั่วไป อภิปรายกลุ่ม การสาธิต การแสดง นิทรรศการ ตลอดจนการทำศนาจรด้วย ว่าเมื่อได้มีการเสนอความคิดใหม่แก่กลุ่ม สมาชิกก็จะมีการสอบถามปัญหาแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกัน และมีการสนับสนุนให้นำไปปฏิบัติ (จิตจางงค์ กิติกริติ, 2532 : 123-127 อ้างถึงใน ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ, 2543 : 195)

2.9 ปัจจัยที่สนับสนุนและเป็นอุปสรรคในการจัดกระบวนการเรียนรู้ในโรงเรียน

ชาญชัย อินทรประวัติ (2545) ได้กล่าวถึง ปัจจัยที่ส่งเสริมการเรียนรู้ของผู้เรียนประกอบด้วย

1. ความพร้อมด้านกายภาพ ผู้เรียนต้องมีสภาพร่างกายที่เอื้อต่อการเรียนรู้ และอยู่ในสภาวะแวดล้อมทางกายภาพที่ไม่เป็นอุปสรรคต่อการเรียนรู้ เช่น มีเวลาในการเรียนและพักผ่อนอย่างเหมาะสม และมีปัจจัยเบื้องต้นในการดำรงชีวิตที่เหมาะสม

2. ความพร้อมด้านจิตใจ ผู้เรียนต้องมีจิตใจอยู่ในสภาพปกติ สามารถควบคุมจิตใจให้มีสมาธิหรือจิตจดจ่อต่อการเรียนรู้ได้

3. ความพร้อมด้านอารมณ์ สังคม การที่ผู้เรียนรู้สึกว่าเป็นคนมีเพื่อน และได้รับการยอมรับทางสังคมพอสมควร ไม่มีความขัดแย้งกับเพื่อน ๆ จนเกิดความรำคาญใจ หรือมีความรู้สึกลัวถูกกดดัน หรือทอดทิ้งจากผู้อื่น

4. ความพร้อมด้านวิชาการ หมายความว่า การที่ผู้เรียนมีความรู้ความเข้าใจทางวิชาการ มีสติปัญญาเหมาะสมกับการเรียนรู้ในเรื่องนั้น ๆ ผู้เรียนจะต้องมีความพร้อมทั้ง 3 ด้านข้างต้นก่อน จึงจะมีความพร้อมด้านวิชาการ และพร้อมที่จะเรียนรู้ทางวิชาการในระดับซับซ้อนมากขึ้น

อรศรี งามวิทยาพงส์ (2544 : 52-53) ได้กล่าวถึงปัจจัยและเงื่อนไขที่จะช่วยให้การเรียนรู้เกิดขึ้นได้อย่างกว้างขวางและทั่วถึง คือ

1. ผู้เข้าร่วมมีความหลากหลาย
2. มีความสัมพันธ์แบบแนวราบหรือแนวนอน หรือแบบเพื่อน

ส่วนปัจจัย และเงื่อนไขที่จะช่วยให้การเรียนรู้เกิดขึ้นสำหรับโรงเรียนนั้น สุนีย์ มัลลิกะมาลย์ และนันทพล กาญจนวัฒน์ (2543 : บทคัดย่อ) และ วจิณี จงจิตร (2543 : 137)

ที่ศึกษา ทางเลือกในการใช้ประโยชน์จากมูลฝอยชุมชนของเทศบาลเมืองตรัง ซึ่งพบว่า ปัจจัยสนับสนุนการเรียนรู้ในโรงเรียนเกี่ยวกับการจัดการมูลฝอยนั้นประกอบด้วย

1. นโยบายที่ชัดเจนของผู้บริหาร
2. การเป็นส่วนหนึ่งของการเรียนการสอน
3. ครูอาจารย์ต้องสนับสนุนอย่างต่อเนื่องและเป็นแบบอย่างให้กับนักเรียน
4. การให้แรงเสริมที่เหมาะสม
5. การขยายผลไปสู่ครอบครัวและชุมชน

3.การมีส่วนร่วม

3.1 ความหมายการมีส่วนร่วม

คำว่า การมีส่วนร่วม ได้มีผู้ให้ความหมายไว้หลากหลายแตกต่างกันไปตามความเข้าใจและประสบการณ์ของแต่ละบุคคล ดังที่ อรพินท์ สฟโชคชัย (2541) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วม โดยเน้นสมาชิกผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในชุมชนให้ร่วมรับประโยชน์ และร่วมลงทุนลงแรงด้วย ได้แก่ การร่วมคิด เสนอแนวทาง และวางแผน ในกระบวนการพัฒนาในกิจกรรมที่เกี่ยวกับสภาพความเป็นอยู่และอนาคตของเขา บนหลักเสรีภาพของบุคคล และโดยความสมัครใจ ปราศจากการบังคับในทุกรูปแบบ (สมเดช สิทธิพงศ์พิทยา, 2544)

ในทำนองเดียวกัน เพิ่มศักดิ์ มกรากิรมย์ (2543) ได้ให้ความหมายว่า การมีส่วนร่วมต้องครอบคลุมในกระบวนการตั้งแต่เริ่มต้นจนเสร็จสิ้น ได้แก่ การร่วมคิดในการชี้ประเด็นปัญหา การตัดสินใจ การดำเนินการ การบริหารจัดการ การติดตามประเมินผล เป็นต้น

จากความหมายดังกล่าว สรุปได้ว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง การที่ให้กลุ่มผู้ที่ได้รับส่วนได้ส่วนเสียได้เข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาด้วยความสมัครใจ เพื่อก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงตามจุดมุ่งหมายในทิศทางที่ดีขึ้น ตั้งแต่การร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ดำเนินการบริหารจัดการ ติดตามประเมินผล และแก้ไขปัญหาอุปสรรคที่เกิดขึ้นจากการดำเนินงานพัฒนา

3.2 ความสำคัญของการมีส่วนร่วม

อุดมสิทธิ จิตรวิจารณ์ (2545) ได้กล่าวถึงความสำคัญเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมไว้ ดังนี้

1. จะช่วยทำให้ประชาชนยอมรับโครงการมากขึ้น เนื่องจากเป็นโครงการที่ตรงกับปัญหาและความต้องการของประชาชน
2. ประชาชนจะมีความรู้สึกผูกพัน และมีความรู้สึกเป็นเจ้าของโครงการมากขึ้น
3. การดำเนินโครงการจะราบรื่น ได้รับความร่วมมือจากประชาชนมากขึ้น

4. จะช่วยพัฒนาขีดความสามารถของประชาชนมากขึ้น

5. โครงการจะให้ประโยชน์แก่ประชาชนมากขึ้น และมีการระดมทรัพยากรเพื่อการดำเนินโครงการมากขึ้น

3.3 การส่งเสริมการมีส่วนร่วม

การส่งเสริมการมีส่วนร่วม เป็นการพัฒนาวิธีการสื่อสารระหว่างฝ่ายต่างๆที่เกี่ยวข้อง หรือการที่ถูกกระตุ้นจากภายนอก การพัฒนาที่ทุกฝ่ายมีส่วนร่วมจะเกิดขึ้นได้ เมื่อมีการเปิดโอกาสให้ผู้ที่เกี่ยวข้องได้เข้าร่วมในกระบวนการคิด และตัดสินใจอนาคต (อรพินท์ สพโชคชัย, 2538)

นเรศ สงเคราะห์สุข (2541) ได้สรุปประสบการณ์การทำงานที่ถือว่าเป็นยุทธศาสตร์ในการส่งเสริมการมีส่วนร่วม ไว้ 2 ด้านด้วยกัน คือ

3.2.1 การจัดการกระบวนการเรียนรู้ (Learning Process) การจัดการกระบวนการเรียนรู้ที่เหมาะสม สามารถทำได้หลายวิธี ดังต่อไปนี้

(1) การจัดเวทีวิเคราะห์สถานการณ์ เพื่อทำความเข้าใจ และเรียนรู้ร่วมกันในประเด็นต่างๆ

(2) การจัดเวทีแลกเปลี่ยนประสบการณ์

(3) การจัดทัศนศึกษาดูงาน และการเชิญผู้มีประสบการณ์มาให้ข้อคิดเห็นและแลกเปลี่ยนแนวคิดประสบการณ์

(4) การจัดการฝึกอบรมเพื่อพัฒนาทักษะด้านต่างๆ

(5) การลงมือปฏิบัติจริง

(6) การถอดประสบการณ์และสรุปบทเรียนจะนำไปสู่การปรับปรุงกระบวนการทำงานที่เหมาะสมยิ่งขึ้น

3.2.2 การพัฒนาผู้นำและเครือข่าย เพื่อให้ผู้นำเกิดความมั่นใจในความรู้ หรือความสามารถที่มีอยู่ จะช่วยให้ผู้นำสามารถริเริ่มกิจกรรมการแก้ไขปัญหาหรือกิจกรรมการพัฒนาได้ โดยกิจกรรม ดังต่อไปนี้

(1) การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างผู้นำ เป็นสิ่งที่จะทำให้เกิดการเรียนรู้ที่กว้างขวาง และชัดเจนยิ่งขึ้น

(2) การสนับสนุนให้เกิดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้และดำเนินงานร่วมกันของเครือข่ายอย่างต่อเนื่อง จะทำให้เกิดกระบวนการจัดการร่วมกัน

ดังนั้น อาจกล่าวได้ว่า ยุทธศาสตร์การส่งเสริมการมีส่วนร่วมในกระบวนการสร้างจิตสำนึก และสร้างแรงจูงใจให้เกิดความตระหนักถึงการเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนา และให้มีความ

สามารถในการเข้าไปเกี่ยวข้องกับโครงการพัฒนา มีพื้นฐานจากกระบวนการเรียนรู้และกระบวนการกลุ่ม ยุทธศาสตร์การส่งเสริมการมีส่วนร่วม เริ่มต้นจากการพัฒนาระดับปัจเจก เพื่อให้มีความสามารถในการวิเคราะห์ปัญหา การวางแผน การตัดสินใจแก้ไขปัญหา และมีการเชื่อมโยงกลุ่มต่างๆเป็นเครือข่ายเพื่อแก้ปัญหาในทุกระดับ จะต้องมีการจัดกระบวนการเรียนรู้ให้กับกลุ่มผู้นำและเครือข่าย โดยการจัดเวทีแลกเปลี่ยนประสบการณ์ การจัดทัศนศึกษาดูงาน การจัดฝึกอบรม การลงมือปฏิบัติและการสรุปบทเรียนอย่างต่อเนื่อง (ปาริชาติ วัลย์เสถียร และคณะ, 2543)

3.4 ขั้นตอนและรูปแบบการมีส่วนร่วม

อรศรี งามวิทยาพงศ์ (2544 : 52-53) ได้กล่าวถึงขั้นตอนการมีส่วนร่วมไว้ดังนี้

(1) **ขั้นคิด** คือ การคิดค้นและวิเคราะห์ปัญหาร่วมกัน ในลักษณะร่วมคิด มิใช่คิดจากฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง

(2) **ขั้นการวางแผน** คือ การนำสิ่งที่ร่วมกันคิดมากำหนดเป็นแผนปฏิบัติร่วมกัน ด้วยการระดมทรัพยากรของทุกฝ่าย (คน สิ่งของ งบประมาณ เวลา ฯลฯ)

(3) **ขั้นการลงมือกระทำ** คือ การนำแผนที่ได้มาร่วมมือกันทำ เพื่อให้เป็นไปตามแผนที่วางไว้

(4) **ขั้นการติดตามผล** คือ การติดตามผลงานที่ทำ และแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น ระหว่างทำงานร่วมกันคิด พัฒนาปรับปรุงให้ดีขึ้น

(5) **ขั้นการรับประโยชน์ร่วมกัน** คือ ทั้งผลประโยชน์ที่เป็นรูปธรรม และผลประโยชน์ทางอ้อม แต่มีความสำคัญมาก คือ การเรียนรู้ การร่วมกันคิด ร่วมทำ และความสัมพันธ์ระหว่างภาคีที่พัฒนาไปสู่การมีส่วนร่วมที่สมานฉันท์ เสมอภาค และเอื้ออาทรกันมากขึ้นเป็นลำดับ

นอกจากนั้น วีระเดช เชื้อนาม (2545 : 4-5) ได้กล่าวถึง กิจกรรมการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมว่า หากผู้เรียนมีส่วนร่วมในกิจกรรมการเรียนรู้ที่จัดขึ้นมาก ผู้เรียนก็จะมึบทบาทในการเรียนรู้มาก และควรจะเกิดการเรียนรู้ที่ดีตามมา โดยรูปแบบการมีส่วนร่วมด้านต่างๆ มีดังนี้

(1) **การมีส่วนร่วมทางด้านร่างกาย** ช่วยให้ผู้เรียนมีโอกาสเคลื่อนไหวร่างกาย ตื่นตัวพร้อมที่จะรับข้อมูล และการเรียนรู้ที่จะเกิดขึ้น

(2) **การมีส่วนร่วมทางสติปัญญา** เป็นการท้าทายความคิดของผู้เรียน กระตุ้นสมองของผู้เรียนให้เกิดความเคลื่อนไหว ผู้เรียนจะเกิดการจดจ่อในการคิด และสนุกที่จะคิด

(3) **การมีส่วนร่วมทางสังคมกิจกรรมการเรียนรู้ที่ดี** ควรช่วยให้ผู้เรียนมีปฏิสัมพันธ์ทางสังคมกับบุคคลหรือสิ่งแวดล้อมรอบตัว

(4) การมีส่วนร่วมทางอารมณ์ กิจกรรมที่ส่งผลต่อความรู้สึกรักของนักเรียน จะทำให้การเรียนรู้เกิดความหมายต่อตนเอง โดยต้องเป็นกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับชีวิต ประสบการณ์ และความ เป็นจริงของผู้เรียน และต้องเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับผู้เรียนโดยตรงหรือใกล้ตัวผู้เรียน

มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช (2544 (ก) : 515) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมของบุคคลเกิดขึ้นได้ต่อเมื่อบุคคลเหล่านั้นได้รู้ถึงผลประโยชน์ที่ได้รับ โดยมีปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการเข้ามามีส่วน ร่วม คือ

- (1) ความเชื่อพื้นฐาน ทศนคติ และค่านิยม
- (2) ผลประโยชน์และการป้องกันผลประโยชน์
- (3) ความคาดหวังหรืออคติ
- (4) ความสมัครใจ
- (5) ความสามารถและโอกาส
- (6) การสนับสนุนและกระตุ้นแรงจูงใจ

นอกจากนี้ WHO/UNICEF (1978 : 41 – 49 อ้างถึงใน ปาริชาติ วลัยเสถียรและคณะ, 2542 : 118) ได้เสนอรูปแบบการมีส่วนร่วมไว้ 4 ขั้นตอน คือ

1. การวางแผน ประชาชนต้องมีส่วนร่วมในการวิเคราะห์ปัญหา จัดลำดับความสำคัญ ตั้ง เป้าหมาย กำหนดการใช้ทรัพยากร กำหนดวิธีการติดตามประเมินผล และที่สำคัญคือต้องตัดสินใจ ด้วยตนเอง
2. การดำเนินกิจกรรม ประชาชนต้องเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินการ และบริหารการใช้ ทรัพยากร มีความรับผิดชอบในการจัดสรรควบคุมทางการเงิน
3. การใช้ประโยชน์ โดยประชาชนต้องมีความสามารถ ในการนำเอากิจกรรมมาใช้ให้เกิด ประโยชน์ได้
4. การติดตามประเมินผล ประชาชนต้องมีส่วนร่วมในการประเมินการดำเนินกิจกรรมหรือ โครงการ

3.5 เทคนิคการกระตุ้นการมีส่วนร่วม

อรพินท์ สพอิชชัยและคณะ (2543) กล่าวว่า นักพัฒนาจะต้องใช้เทคนิควิธีการต่างๆเพื่อ กระตุ้นให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วม ซึ่งแบ่งออกเป็น 3 วิธีหลักๆ ดังนี้

1. เทคนิคทางด้านจิตวิทยา

1.1 การเปลี่ยนแปลงทัศนคติโดยกระตุ้น และให้การศึกษาแบบไม่เป็นทางการ เช่น การจับกลุ่มพูดคุย การถกเถียงปัญหา

1.2 การสร้างแรงจูงใจเพื่อกระตุ้นให้ชาวบ้านรวมกลุ่มกันทำงาน

1.3 การสร้างความภูมิใจให้กับสมาชิก โดยผู้นำต้องให้ความสนใจต่อสมาชิกในกลุ่มอย่างเท่าเทียมกัน

2. เทคนิคการประชาสัมพันธ์

2.1 การใช้สื่อบุคคลในการติดต่อสื่อสารโดยตรง เช่น การประชุมพบปะ การติดต่อผ่านผู้นำ หรือการใช้สื่อมวลชนเพื่อกระตุ้นให้เกิดการมีส่วนร่วม การใช้เทคนิคดังกล่าว จะต้องขึ้นอยู่กับสภาพทางกายภาพ และความสัมพันธ์ของคนในชุมชน โดยข้อมูลที่น่าเสนอจะต้องมีความถูกต้องชัดเจน

2.2 ให้กลุ่มคนยากจนหรือผู้ด้อยโอกาส จะต้องกระตุ้นให้เกิดการมีส่วนร่วมโดยการช่วยเหลือ หรือสนับสนุนในด้านต่างๆ เช่น เงิน ข้าว วัสดุ อุปกรณ์ต่างๆ เป็นต้น

3. เทคนิคด้านการบริหาร

3.1 การศึกษาชุมชนก่อนการพัฒนาชุมชน

3.2 การวางแผนการดำเนินกิจกรรมของชุมชน ต้องอยู่บนพื้นฐานความต้องการของประชาชน

3.3 การใช้กระบวนการกลุ่ม เพื่อกระตุ้นให้มีส่วนร่วมในการทำงาน

3.4 การจัดโครงสร้างองค์กรที่เป็นอิสระจากการครอบงำจากภายนอก

3.5 การพัฒนาผู้นำในท้องถิ่นโดยการฝึกอบรม

3.6 การจัดโครงข่ายข้อมูลที่มีประสิทธิภาพ

3.7 การสนับสนุนทรัพยากร เงิน วัสดุ วิชาการและเทคโนโลยี

3.6 ปัจจัยที่มีผลต่อความร่วมมือ

ปัจจัยที่มีผลต่อความร่วมมือ มีดังนี้

1. ความเต็มใจในการทำงาน เมื่อมีการจัดแบ่งหน้าที่ และความรับผิดชอบให้แก่สมาชิกในกลุ่มแล้ว เป็นการยากที่จะบรรลุผลตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้ หากสมาชิกของกลุ่มไม่เต็มใจที่จะทำงานที่ได้รับมอบหมาย

2. ทักษะในการทำงาน ถ้าสมาชิกยังขาดทักษะที่จำเป็นสำหรับการทำงานแล้ว ก็เป็นการยากที่จะทำให้กลุ่มได้รับผลสำเร็จในการทำงานได้ ดังนั้นในการทำงานเป็นกลุ่มจำเป็นต้องให้ความเหมาะสมกับทักษะ หรือความสามารถของสมาชิกในกลุ่ม

3. ความเหนียวแน่นของกลุ่ม กลุ่มที่มีสมาชิกทำงานร่วมกันอย่างสามัคคี มีความเหนียวแน่นในกลุ่มสูงกว่ากลุ่มที่ไม่ค่อยมีความสามัคคี

4. การแลกเปลี่ยนความร่วมมือ คนส่วนใหญ่หวังว่า เมื่อตนเองได้ทำอะไรไปแล้ว ผู้อื่นควรจะได้อะไรตอบสนองให้แก่เขาบ้างเป็นการตอบแทน หรือในทางกลับกัน ถ้าใครทำอะไรให้เราแล้วเรารู้สึกสบายใจ เราก็อยากทำอะไรให้เขาเป็นการตอบแทนบ้าง ความร่วมมือกันระหว่างบุคคลโดยยึดหลักแห่งการแลกเปลี่ยนนี้จึงมีความสำคัญ

5. การรับรู้ สิ่งที่จะช่วยให้การตัดสินใจให้ความร่วมมือหรือไม่คือ การหาข้อมูลให้ได้มากและครอบคลุมที่สุด แล้วจึงค่อยตัดสินใจให้ความร่วมมือในระดับใดเป็นการตอบแทนหรือแลกเปลี่ยนกันไปตามปทัสถานของสังคม

6. การสื่อสาร การสื่อสารที่ก่อให้เกิดความเข้าใจกัน จะทำให้ได้รับความร่วมมือในทุกกรณี แต่ถ้าการสื่อสารที่มีลักษณะของการข่มขู่ หรือการสื่อสารลักษณะของการเผชิญหน้า จะทำให้ความร่วมมือลดลง

7. ความแตกต่างระหว่างบุคคล แต่ละคนจะมีบุคลิกภาพเป็นผู้ให้ความร่วมมือหรือผู้ชอบแข่งขันอยู่เสมอ แต่บุคลิกภาพดังกล่าว ต้องได้มาจากกรอบมรดกเลี้ยงดูและกระบวนการกล่อมเกลாதงสังคม (Socialization process) ซึ่งเป็นกระบวนการที่สังคมให้การเรียนรู้แก่สมาชิกเพื่อให้มีค่านิยม ความเชื่อและเจตคติตามที่สังคมต้องการ พร้อมทั้งปฏิบัติตามบรรทัดฐานของสังคมด้วย คนที่มาจากครอบครัวที่มีการอบรมเลี้ยงดูแบบสนับสนุนร่วมมือ ก็จะชอบให้ความร่วมมือมากกว่าการแข่งขัน หรือคนที่มาจากวัฒนธรรมที่ส่งเสริมการแข่งขัน ก็มักจะนิยมการแข่งขันมากกว่าการร่วมมือ เช่น คนในเมืองอุตสาหกรรมย่อมจะชอบแข่งขันมากกว่าชนบท เป็นต้น

8. รางวัลหรือผลประโยชน์ เป็นตัวกำหนดความร่วมมือหรือการแข่งขัน ถ้าระบบการให้รางวัลกำหนดให้สมาชิกทุกคนต้องขึ้นแก่กัน ทำงานประสานกัน เพื่อให้ได้รับรางวัลหรือผลประโยชน์ร่วมกันแล้ว สมาชิกจะร่วมมือและมีผลทำให้ประสิทธิผลในการทำงานเพิ่มขึ้น แต่ถ้าระบบการให้รางวัล หรือผลประโยชน์ต่อการแข่งขันกันแล้ว สมาชิกก็จะพากันแย่งชิงเอาผลประโยชน์นั้นให้แก่ตนเอง สถานการณ์อย่างนี้นำไปสู่การแข่งขัน

4. การฝึกอบรม

4.1 แนวคิดเกี่ยวกับการฝึกอบรม

วิธีพัฒนาคนนั้นมีหลายวิธี แต่วิธีการพัฒนาคนให้มีคุณภาพและประสิทธิภาพ ซึ่งเป็นที่นิยมกันอย่างแพร่หลายมากในหน่วยงานต่างๆทั้งภาครัฐและเอกชนวิธีหนึ่ง คือ การฝึกอบรม

น้อย ศิริโชติ (2523) และเริงลักษณ์ โรจนพันธ์ (2529) ได้ให้ความหมายของการฝึกอบรมในทำนองที่สอดคล้องกันว่า เป็นกระบวนการเพิ่มพูนความรู้และทักษะ รวมทั้งเป็นการเปลี่ยนแปลงทัศนคติและเพิ่มพูนความสามารถ ประสิทธิภาพของบุคคล อันจะก่อให้เกิดประสิทธิผลต่อหน่วยงานเป็นสำคัญ เช่นเดียวกับอุทุมพร จามรมาน (2523) และมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช (2544) ซึ่งได้ให้ความหมายของการฝึกอบรม ที่สอดคล้องกันว่า เป็นวิธีการ เครื่องมือหรือกิจกรรมที่ใช้ในการติดต่อสื่อสารและสื่อความหมายระหว่างผู้เป็นวิทยากรกับผู้เข้ารับการฝึกอบรม เพื่อก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม ด้านความรู้ ทักษะ และเจตคติ ของผู้เข้ารับการฝึกอบรม เพื่อที่จะได้นำความรู้ ทักษะ เจตคติ ไปใช้ในการปฏิบัติงานให้บรรลุวัตถุประสงค์อย่างมีประสิทธิภาพ หรือความพยายามที่จะจัดกิจกรรมให้สอดคล้องกับความต้องการของหน่วยงาน เพื่อให้ผู้เข้ารับการฝึกอบรมเกิดการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีในเรื่อง ความรู้ ทัศนคติ และทักษะ ในการทำงาน

จากความหมายการฝึกอบรมที่กล่าวมาพอสรุปได้ว่า การฝึกอบรม หมายถึง วิธีการที่ใช้ในการติดต่อสื่อสารหรือถ่ายทอดความรู้ประสบการณ์หรือข้อมูลต่างๆระหว่างผู้ฝึกอบรมและผู้เข้ารับการฝึกอบรม เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ รวมทั้งเกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้

4.2 ความสำคัญของเทคนิคการฝึกอบรม

มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช (2544) ได้กล่าวถึงความสำคัญของเทคนิคการฝึกอบรม ซึ่งมีผลทำให้เกิดประสิทธิภาพในการฝึกอบรมไว้ 3 ประการ ดังนี้

- 1) เทคนิคการฝึกอบรมช่วยกระตุ้นให้ผู้เข้ารับการฝึกอบรมเกิดความต้องการในการเรียนรู้มากขึ้น
- 2) เทคนิคการฝึกอบรมช่วยให้ผู้เข้ารับการอบรมไม่รู้สึกรู้สึเบื่อหน่าย และกระฉับกระเฉงมีชีวิตชีวาได้
- 3) เทคนิคการฝึกอบรมช่วยส่งเสริมการจัดประสบการณ์การเรียนรู้ให้สอดคล้องกับความต้องการของผู้เข้ารับการอบรมมากขึ้น การใช้เทคนิคการฝึกอบรมบางอย่างช่วยให้ผู้เข้ารับการฝึกอบรมได้รับประสบการณ์ตรงอีกด้วย

การฝึกอบรมเป็นการเพิ่มพูนความสามารถในการทำงานเฉพาะอย่าง อาจจำแนกวัตถุประสงค์การฝึกอบรมได้ 4 ประเภท เรียกย่อๆ ว่า KUSA (สมคิด บางโม, 2544) ดังนี้

1. เพิ่มพูนความรู้ ให้มีความรู้หลักการ ทฤษฎี แนวคิดในเรื่องที่อบรมเพื่อนำไปใช้ในการทำงาน

2. เพื่อเพิ่มพูนความเข้าใจ เป็นลักษณะที่ต่อเนื่องจากความรู้ คือ สามารถตีความหมาย แปลความ ขยายความ และอธิบายให้คนอื่นทราบได้ รวมทั้งนำไปประยุกต์ใช้ได้

3. เพื่อเพิ่มพูนทักษะ เกิดความชำนาญในการปฏิบัติงานอย่างใดอย่างหนึ่ง

4. การเปลี่ยนแปลงเจตคติ คือ ความรู้สึกที่ดีต่อสิ่งต่างๆ การฝึกอบรมมุ่งให้เกิดหรือเพิ่มความรู้สึกที่ดีต่อองค์กร ผู้บังคับบัญชา เพื่อนร่วมงาน และงานที่รับผิดชอบ

นอกจากนั้น น้อย ศิริโชติ (2523) ยังได้กล่าวถึงวัตถุประสงค์ของการฝึกอบรมที่แตกต่างจากประเด็นข้างต้นไว้ดังนี้

1. การฝึกอบรมเพื่อให้บุคคลสามารถที่จะทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล

2. การฝึกอบรมเพื่อพัฒนาบุคคลให้ถึงขีดความสามารถ

การจัดกิจกรรมฝึกอบรมเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์นั้นต้องอาศัยหลักการสำคัญ 3 ด้าน ดังนี้

1. ด้านความรู้ ได้แก่ ความรู้ ความเข้าใจ การนำไปใช้ การวิเคราะห์และสังเคราะห์

2. ด้านเจตคติ ได้แก่ การปรับตัว ค่านิยม เป็นต้น

3. ด้านทักษะ ได้แก่ ความเชี่ยวชาญ ความชำนาญ เป็นต้น

4.3 วิธีการฝึกอบรม

ชาญชัย อาจินสมาจาร (2534) ได้กล่าวถึงวิธีการหลายรูปแบบ ที่สามารถนำมาใช้ให้เหมาะสมกับการฝึกอบรมไว้ดังนี้

1. การฝึกอบรมพร้อมๆ กับการทำงาน เป็นการเรียนรู้ไปพร้อมๆ กับการทำงานในชีวิตประจำวัน การฝึกอบรมพร้อมๆ กับการทำงานจะมีความเหมาะสมมากที่สุดในการสอนความรู้และทักษะที่จะเรียนในเวลาอันสั้น ทำให้ผู้รับการฝึกอบรมเรียนรู้จากเครื่องมือจริง

2. การทดลองทำในห้องทดลอง วิธีนี้จะใช้วิธีจำลองจากของจริงให้มากที่สุดเท่าที่จะมากได้ วิธีนี้จะง่ายกว่าการฝึกอบรมพร้อมๆ กับการทำงานสภาพการเรียนรู้จะถูกควบคุมอย่างระมัดระวัง

3. วิธีการอบรมในชั้นเรียน มีประโยชน์มากที่สุด เมื่อเราต้องการให้ผู้เรียนมีความรู้ในด้านปรัชญา แนวคิด เจตคติ และความสามารถในการแก้ปัญหา

4. การบรรยาย เป็นวิธีที่ผู้บรรยายให้ผู้เข้ารับการฝึกอบรมฟัง โดยผู้บรรยายจะเป็นผู้ที่มีความรู้ สามารถสื่อความหมายและความคิดให้ผู้รับการอบรมสนใจและจดจำในสิ่งที่เขาบอก ข้อดีคือ สามารถใช้อบรมกับคนจำนวนมาก

5. การประชุมสัมมนา เป็นการพัฒนาความรู้และความเข้าใจโดยการให้มีการพบปะพูดคุยกัน การฝึกอบรมส่วนใหญ่นิยมวิธีการสัมมนาแบบชี้แนะ เพราะผู้อบรมต้องการให้ผู้เรียนรับแนวคิดบางอย่างจากผู้อบรม

6. การเล่นบทบาทสมมติเป็นเทคนิคอย่างหนึ่งที่ใช้ร่วมกับการอบรมวิธีอื่น เช่น วิธีบรรยาย สัมมนา เปิดโอกาสให้ผู้เข้ารับการอบรมได้ฝึกทักษะมนุษยสัมพันธ์ โดยการปฏิบัติจริงและพัฒนาความหยิ่งเห็นในพฤติกรรมของตนเองและพฤติกรรมที่กระทบต่อผู้อื่น

7. การสอนแบบโปรแกรม ผู้เรียนจะเรียนตามความสามารถของตน อุปกรณ์ที่ใช้เรียนจะแบ่งออกเป็นหน่วย แต่ละขั้นตอนจะจัดลำดับอย่างมีเหตุผล ผู้เรียนจะได้รับทราบคำตอบทันทีแต่ละ ขั้นตอนผู้เรียนจะมีส่วนร่วมอย่างแข็งขัน

8. การสาธิตเป็นการอบรมที่วิทยากรจะลงมือทำให้ผู้เข้ารับการฝึกอบรมเห็นและปฏิบัติตาม

9. การเรียนจากของจำลองเป็นการฝึกอบรมที่เลียนแบบใกล้เคียงกับของจริง

4.4 ขั้นตอนในการฝึกอบรม

ในการจัดฝึกอบรมต้องดำเนินการตามขั้นตอนของการฝึกอบรมซึ่งมีด้วยกัน 6 ขั้นตอน (มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมราช, 2544) ดังนี้

1. การศึกษาข้อมูลเบื้องต้น หากความจำเป็นในการฝึกอบรมซึ่งเกิดขึ้นจากปัญหาของการทำงาน การจะได้ปัญหาที่แท้จริงนั้นต้องมีข้อมูลเบื้องต้นที่เกี่ยวกับปัญหานั้น เช่น เกี่ยวกับบุคคลเป้าหมาย ได้แก่ ความต้องการ ความสนใจ ระดับการศึกษา ประสบการณ์ของการทำงาน เจตคติ ที่เกี่ยวกับงาน สิ่งเหล่านี้ได้จากการศึกษาประวัติในทะเบียน หรือออกแบบสอบถามให้ตอบหรือไปสัมภาษณ์ นอกจากนี้ยังต้องมีข้อมูลของสภาพแวดล้อมที่เกี่ยวกับบุคคลกลุ่มเป้าหมาย เช่น ถามความคิดเห็นของหัวหน้างานหรือผู้รับผิดชอบอื่นๆ

2. การวิเคราะห์ข้อมูลหาความจำเป็นในการฝึกอบรม ข้อมูลเบื้องต้นที่ได้มาทั้งหมดต้อง นำมาวิเคราะห์ว่าอะไรคือปัญหาที่เกิดจากเครื่องมือ เครื่องใช้ อะไรคือปัญหาที่เกิดจากคน และปัญหานั้นสามารถแก้ไขด้วยการฝึกอบรมได้หรือไม่

3. การกำหนดวัตถุประสงค์และเนื้อหาวิชา เมื่อพบปัญหาที่แน่ชัดว่าเกิดจากการขาดความรู้ของบุคลากร ก็ตั้งวัตถุประสงค์เพื่อเพิ่มพูนความรู้ในเรื่องที่ขาดให้บุคลากรได้รู้ได้เข้าใจสามารถนำไปแก้ปัญหาในการทำงานได้ เรื่องที่จำเป็นต้องรู้ก็คือ เนื้อหาวิชา

4. การจัดทำโครงการฝึกอบรม โครงการฝึกอบรมจะทำได้ ก็ต่อเมื่อรู้วัตถุประสงค์ที่แน่ชัดและมีเนื้อหาวิชาแล้ว เพราะขั้นการทำโครงการจะต้องระบุวิทยากร วันเวลา สถานที่ฝึกอบรมให้กับกลุ่มเป้าหมายให้แน่นอน

5. การดำเนินการฝึกอบรมตามโครงการ เป็นขั้นที่นำโครงการไปปฏิบัติ มีคณะบุคคลที่รับผิดชอบดำเนินการ มีหัวหน้าโครงการซึ่งต้องตรวจสอบ ควบคุม ดำเนินการฝึกอบรมตามโครงการ

6. การติดตามประเมินผล เป็นขั้นสุดท้ายของโครงการ ฝ่ายดำเนินการต้องจัดทำสรุปการรายงานผลทั้งก่อนฝึกอบรม กำลังดำเนินการฝึกอบรม และหลังเสร็จสิ้นการฝึกอบรม การประเมินผลการฝึกอบรมนั้น ต้องนำมาพัฒนาโครงการฝึกอบรมต่อไปด้วย

4.5 การประเมินโครงการฝึกอบรม

การประเมินผลโครงการฝึกอบรมมีวัตถุประสงค์เพื่อตรวจสอบว่า การฝึกอบรมบรรลุตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้หรือไม่ เพื่อค้นหาจุดดีและจุดด้อยของการฝึกอบรม เพื่อตรวจสอบคุณค่าของโครงการฝึกอบรม เพื่อวินิจฉัยว่าผู้รับการฝึกอบรมคนใดหรือกลุ่มใดที่ได้รับประโยชน์มากที่สุด และน้อยที่สุดจากการฝึกอบรม เพื่อรวบรวมข้อมูลซึ่งจะใช้ปรับปรุงในการจัดการฝึกอบรมในอนาคต (ชูชัย สมितिไกร, 2540) โดยวิจิตร อาวะกุล (2540) ได้กล่าวถึงโครงการฝึกอบรมไว้ดังนี้

1. การประเมินปฏิกิริยา เป็นการวัดความพึงพอใจ ความคิดเห็นของผู้เข้ารับการฝึกอบรม ซึ่งรวมถึงหลักสูตร เนื้อหาวิชา วิทยากร วิธีการถ่ายทอดและสภาพแวดล้อมที่จัดฝึกอบรม

2. การประเมินการเรียนรู้ เป็นการประเมินว่าผู้เข้ารับการฝึกอบรมได้เกิดการเรียนรู้ในสิ่งที่ต้องการจะให้เรียนรู้หรือไม่ เพียงใด

3. การประเมินพฤติกรรม เป็นการประเมินว่าผู้เข้ารับการฝึกอบรมได้เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมไปในทางที่ดีขึ้นหรือไม่ ได้นำความรู้และทักษะที่ได้รับจากการเข้าร่วมฝึกอบรมไปใช้ประโยชน์ในการทำงานเพียงใด

4. การประเมินผลลัพธ์หรือผลกระทบ เป็นการประเมินคุณภาพการทำงานของผู้ที่เข้ารับการฝึกอบรมว่าเป็นอย่างไร มีประสิทธิผลและประสิทธิภาพเพิ่มขึ้นกว่าเดิมหรือไม่

5. ชุมชน

5.1 ความหมายของชุมชน

อุทัย คุลยเกษม (2544) ได้ให้ความหมายของคำว่าชุมชนว่าหมายถึง การรวมกลุ่มกันอยู่ของกลุ่มคนจำนวนหนึ่งในบริเวณ หรือในพื้นที่แห่งหนึ่ง เพื่ออาศัยทรัพยากรธรรมชาติในระบบนิเวศของบริเวณนั้นในการดำรงชีวิต ส่วน จิรพรรณ กาญจนจิตรา (ม.ป.ป. อ้างถึงใน ทวี ทิมขำ, 2528) ให้ความหมายของคำว่าชุมชนว่า หมายถึง กลุ่มบุคคลหลายๆกลุ่ม ที่มารวมอยู่ในอาณาเขตเดียวกัน มีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกัน มีการติดต่อสังสรรค์กัน มีผลประโยชน์ร่วมกันและมีวัฒนธรรมอย่างเดียวกัน ซึ่งความหมายนี้สอดคล้องกับประเวศ ะสี (2537 อ้างถึงใน อนุชาติ พวงสำลี และอรทัย อาจอ่ำ, 2541) ซึ่งให้ความหมายคำว่าชุมชนไว้ว่า เป็นการรวมกลุ่มคนที่มีวัตถุประสงค์ร่วมกัน ซึ่งเป็นการรวมตัวกันตามเงื่อนไขของพื้นที่ เวลาหรือสถานการณ์ โดยที่สมาชิกของชุมชนมีการติดต่อสื่อสารกัน มีความเอื้ออาทรต่อกัน มีการทำกิจกรรมร่วมกัน มีการเรียนรู้ร่วมกันในการกระทำและจัดการ

จากความหมายดังกล่าวพอจะสรุปได้ว่า ชุมชน หมายถึง กลุ่มบุคคลที่มารวมกลุ่มกัน มีเป้าหมายที่เหมือนกัน มีวิถีชีวิตและมีการติดต่อสัมพันธ์กัน รวมทั้งมีการรับผลประโยชน์ร่วมกัน

5.2 เทคนิควิธีการจัดการเรียนรู้ในระดับชุมชน

เป็นการให้การศึกษาแก่สาธารณชนในวงกว้าง โดยมุ่งถึงคนเป็นจำนวนมาก สำหรับวิธีการให้การศึกษา จะใช้หลักการแบบมีส่วนร่วมของผู้เรียน โดยให้ผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง มุ่งให้เกิดการเรียนรู้ที่เกิดจากการปฏิบัติ สาระของข้อมูลและความรู้ต้องสอดคล้องกับความต้องการและความสนใจที่เป็นประโยชน์ต่อกลุ่มเป้าหมาย และเน้นให้เกิดกระบวนการเสริมสร้างให้ชุมชนคิดเป็น พูดเป็น ทำเป็น ซึ่งรูปแบบการให้ความรู้ ได้แก่ (ปาริชาติ วลัยเสถียรและคณะ, 2543 : 195 – 197)

1. การรณรงค์ด้วยสื่อ ใช้วิธีการแจกเอกสารและคู่มือต่างๆแก่ชาวบ้าน การคิดแผ่นโปสเตอร์ และการโฆษณาประชาสัมพันธ์
2. การให้โอกาสด้านการศึกษาในระบบและนอกระบบด้วยวิธีการต่างๆ เช่นการจัดบรรพชาสามเณร การฝากญาติโยมอุปการะส่งเสียให้เรียน การจัดการศึกษาทางไกล เป็นต้น
3. การฝึกงาน เช่น การสอนทักษะ ไปพร้อม ๆ กับการทำงาน การฝึกอาชีพ เป็นต้น
4. การจัดโรงเรียนทางเลือก เช่น โรงเรียนการทำมาหากิน โรงเรียนหมู่บ้าน เป็นต้น

5. ห้องสมุดและศูนย์ข้อมูล ซึ่งเก็บรวบรวมผลงานขององค์กรและงานที่เกี่ยวข้องไว้บริการแก่ชุมชน

6. การสาธิต มักทำภายในหมู่บ้าน เพื่อให้ชาวบ้านเห็นและเข้าใจอย่างใกล้ชิดมักเป็นกิจกรรมร่วมของหมู่บ้าน เช่น บ่อสาธิตการเลี้ยงปลา สาธิตการขยายพันธุ์พืช เป็นต้น เป็นการฝึกให้ชาวบ้านได้ทำจริงและทำเองได้ในโอกาสต่อไป

7. การฝึกอบรม ส่วนใหญ่เป็นการให้ความรู้เฉพาะเรื่องโดยเชิญวิทยากร หรือผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้านมาให้ความรู้โดยตรงในหมู่บ้าน หรือการส่งตัวแทนชาวบ้านหรือผู้สนใจไปรับการอบรมกับโครงการอื่น ๆ นอกพื้นที่

8. การศึกษาดูงานและทัศนศึกษา ได้แก่ การพากลุ่มเป้าหมายไปดูตัวอย่างงานพัฒนาในพื้นที่อื่น ๆ ทั้งที่เป็นตัวอย่างที่ประสบความสำเร็จหรือล้มเหลว เพื่อเป็นบทเรียนส่งเสริมการแลกเปลี่ยนและการเรียนรู้กับผู้ที่เคยทำหรือกำลังทำกิจกรรมนั้น ๆ เพื่อให้เห็นตัวอย่างจริง และได้แลกเปลี่ยนกันในระดับบุคคลและกลุ่ม สร้างแรงบันดาลใจและความเข้าใจในเรื่องนั้นๆ ได้ซึ้งคิดและความรู้ต่าง ๆ แก่ผู้มาดูงาน และพบว่ากิจกรรมดูงานและทัศนศึกษาเป็นกิจกรรมการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพมาก

9. การสัมมนา ส่วนใหญ่เน้นที่กลุ่มผู้นำ จะมีการแลกเปลี่ยนกันเอง ระหว่างผู้นำในพื้นที่ หรือระหว่างพื้นที่ต่างๆ

10. การพบปะแลกเปลี่ยนความรู้ ทัศนคติและประสบการณ์ เป็นกิจกรรมที่จัดทั้งในระดับผู้นำภายในและสมาชิกชาวบ้าน การหาผู้รู้ที่เป็นปราชญ์เชิงชุมชนให้มาพบเพื่อรู้จักและแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน ประสานให้เกิดความรู้ใหม่ทำโดยการจัดกลุ่มพูดคุยแลกเปลี่ยนกันระหว่างชาวบ้านกับผู้นำ

11. เผยแพร่ข้อมูลข่าวสารผ่านสื่อมวลชน เพราะสื่อมวลชนเป็นกลไกในการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารในวงกว้าง และมีบทบาทอย่างสำคัญในการให้การศึกษาแก่สาธารณะชนได้เป็นอย่างดี การนำเสนอข่าวไม่เพียงสะท้อนความเป็นจริง แต่ยังมีบทบาทในการชี้แนะอีกด้วย รวมทั้งยังสามารถเป็นแรงกดดันเพื่อแก้ปัญหาหาคือคลายลงได้

12. การจัดเวทีแลกเปลี่ยนและงานมหกรรมเพื่อการรณรงค์ เป็นแนวทางการทำงานเพื่อยกระดับจากการนำเสนอสภาพปัญหาสู่การเรียกร้องให้มีการแก้ไขปัญหานั้นในระดับนโยบาย

5.3 ทูนของชุมชน

อุทัย คุลยเกษม ได้แบ่งการวิเคราะห์ทุนของชุมชนซึ่งเป็นปัจจัยที่เอื้อต่อความเข้มแข็ง ซึ่งออกเป็น 5 ประเภท ดังนี้

1. ทุณคน (Human Capital) ทรัพยากรบุคคลในชุมชน
2. ทุณสติปัญญา (Wisdom Capital) ภูมิปัญญาที่มีในชุมชน
3. ทุณเงินตรา (Monetary Capital) การสะสมทุนของชุมชน
4. ทุณสังคมและวัฒนธรรม (Social-cultural Capital) ในสังคมไทยได้แก่ระบบความเป็นเครือญาติ
5. ทุณระบบนิเวศ (Ecological capital) ได้แก่ แม่น้ำ ลำธาร พื้นดิน ความหลากหลายทางธรรมชาติ

5.4 ปัจจัยและเงื่อนไขที่กำหนดความเข้มแข็งของชุมชน (อุทัย ดุลยเกษมและอรศรีงามวิทยาพงศ์, 2544) กล่าวไว้ ดังนี้

1. โครงสร้างทางสังคมแบบแนวนราบ (Horizontal) เป็นเงื่อนไขที่ชุมชนเกิดความร่วมมือและเกิดการมีส่วนร่วมได้อย่างกว้างขวาง เปิดโอกาสให้เรียนรู้ได้อย่างอิสระ เงื่อนไขสำคัญ คือ การสร้างความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับชุมชน

2. ระบบเศรษฐกิจแบบพึ่งตนเอง ซึ่งขึ้นอยู่กับความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติในชุมชน เนื่องจากเป็นปัจจัยที่ทำให้ระบบเศรษฐกิจของชุมชนอยู่ในลักษณะพึ่งตนเอง เงื่อนไขที่สำคัญขึ้นอยู่กับการที่ชุมชนมีอำนาจ และมีสิทธิเป็นเจ้าของในการใช้และจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่เกี่ยวข้องกับการอยู่อาศัย ระบบเศรษฐกิจและทรัพยากรธรรมชาติทั่วไป มากน้อยเพียงใด

3. ค่านิยมจากศาสนา เป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่สมาชิกในชุมชนยึดถือ ซึ่งค่านิยมจะส่งเสริมความสัมพันธ์ระหว่างคนในสังคมให้มีความรักสามัคคี โดยส่งผลให้ชุมชนนั้นเกิดความเข้มแข็งขึ้น

4. กระบวนการเรียนรู้เพื่อชีวิต เป็นปัจจัยสำคัญที่กำหนดระดับความเข้มแข็งของชุมชน โดยความเข้มแข็งจะขึ้นอยู่กับประสิทธิภาพของกระบวนการศึกษาเรียนรู้ของชุมชน ซึ่งต้องประกอบด้วยฐานการเรียนรู้ ทั้งที่อยู่ในชุมชน ซึ่งจะต้องประกอบด้วยฐานการเรียนรู้ ทั้งที่อยู่ในชุมชนและในธรรมชาติ เนื้อหาของการเรียนรู้ส่วนมากเป็นเนื้อหาที่เป็นรูปธรรม คือ เป็นเนื้อหาที่เน้นการปฏิบัติมากกว่าทฤษฎี และกระบวนการเรียนรู้ ซึ่งจะเป็นการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นในหลายวิธีการ ได้แก่ การสอน การอ่าน การฟัง การถาม การทดลอง การเลียนแบบ การคิดไตร่ตรอง เป็นต้น

5. กลุ่มผู้นำตามธรรมชาติ เป็นกลไกรูปธรรมในการนำชุมชนไปตามค่านิยมและความต้องการของชุมชน รวมทั้งการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน โดยผู้นำจะต้องมีอิสระในการตัดสินใจ มีค่านิยมที่ชุมชนยึดถือและมีทักษะในการจัดการ

6. ระบบความสัมพันธ์เชิงสังคม (Social Relations) เป็นระบบความสัมพันธ์ที่ให้ความสำคัญกับคนมากกว่าผลประโยชน์ โดยให้คนในชุมชนมีการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน และพัฒนากัน และกันด้วยความปรารถนาดี มีความเอื้อเฟื้อและมีเมตตากัน

7. กลไกที่เอื้อให้เกิดการปฏิสัมพันธ์ และการติดต่อสื่อสารที่ต่อเนื่องตลอดเวลา เป็นปัจจัยที่ส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้และเกิดความร่วมมือร่วมใจระหว่างกัน รวมทั้งเป็นเงื่อนไขสำคัญของความเกิดการเป็นปึกแผ่นและความร่วมมือภายในชุมชน

5.5 โครงสร้างสังคม (Social Structure) และการหน้าที่ (Function) กับการวิเคราะห์ชุมชน (อคิน รพีพัฒน์, 2544)

การศึกษาชุมชน จะต้องมีการวิเคราะห์โครงสร้างทางสังคม (Social Structure) ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ระหว่างส่วนประกอบต่างๆของสังคม ได้แก่ สภาพภูมิศาสตร์ เศรษฐกิจ ครอบครัวยุทธศาสตร์ ศาสนา ประเพณีวัฒนธรรม เป็นต้น โดยส่วนที่สำคัญที่สุด คือ กลุ่มคน เนื่องจากทุกส่วนสังคมมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน โดยเป็นปัจจัยที่เกื้อหนุนกันในการรวมตัวเป็นสังคม ถ้าหากขาดส่วนหนึ่งส่วนใดแล้ว ก็อาจจะทำให้ส่งผลกระทบต่อสังคมส่วนรวมได้ อีกแนวคิดหนึ่งที่จะต้องนำมาวิเคราะห์ชุมชนด้วย คือ การหน้าที่ (Function) ซึ่งเป็นส่วนที่มีความสัมพันธ์ในทางตรรกะโดยมีความเป็นเหตุเป็นผลซึ่งกันและกัน สามารถกล่าวได้ว่า การหน้าที่เสมือนเป็นเหตุที่ทำให้เกิดผล หรือผลทำให้เกิดเหตุ ทั้งนี้ การหน้าที่ของสถาบันหรือแบบแผนพฤติกรรม ก็คือ แบบแผนพฤติกรรมปฏิบัติ เพื่อให้เกิดการดำเนินงานของโครงสร้างส่วนรวม และเป็นกลไกที่ช่วยให้ชุมชนสามารถปฏิบัติตนอยู่ในสังคมส่วนรวมอย่างมีระเบียบแบบแผน อย่างไรก็ตาม การวิเคราะห์แบบการหน้าที่นี้ ส่วนใหญ่จะใช้ในการศึกษากลุ่มคนในสถาบันสังคมที่ที่ความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มคนและระหว่างบุคคล ซึ่งสามารถมองเห็นภาพนิ่งของชุมชนในระยะเวลาต่างๆ รวมถึงความแตกต่างของสังคม แต่จะไม่ทำให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงของสังคม วิธีนี้ยังมีข้อจำกัดในการศึกษาเฉพาะความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มและบุคคลภายในกลุ่ม ภายในขอบเขตพื้นที่ศึกษาเท่านั้น

6. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จากการศึกษาค้นคว้าเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดการมูลฝอย สามารถนำมาเป็นแนวทาง โดยแยกเป็นประเภทดังต่อไปนี้

6.1 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดการมูลฝอยในโรงเรียน

ชัยพงษ์ พลางิม (2538) ศึกษาความร่วมมือของโรงเรียนในสังกัดกรุงเทพมหานคร ต่อโครงการแยกมูลฝอยก่อนนำทิ้ง พบว่า โรงเรียนส่วนใหญ่ให้ความร่วมมือในการจัดกิจกรรม ที่สนับสนุนโครงการเป็นอย่างดี อุปสรรคสำคัญในการเข้าร่วมโครงการคือ กรุงเทพมหานคร ไม่จัดส่งถังขยะให้แก่โรงเรียน

จตุพร บุณนาค (2540) ศึกษาเรื่อง โครงการจัดการขยะมูลฝอยด้วยธุรกิจสีเขียวในโรงเรียน กรณีศึกษาโรงเรียนเขलगันคร จังหวัดลำปาง พบว่า สมาชิกมีความรู้ในด้านการนำขยะมาใช้ใหม่และการใช้ทรัพยากรให้เกิดประโยชน์อย่างคุ้มค่าอยู่ในระดับดีมาก และมีการดำเนินการตาม กระบวนการของการทำงานเป็นระบบ มีการรวมกลุ่มกัน การประชาสัมพันธ์โครงการ การ กำหนดบทบาทหน้าที่ ตลอดจนการสรุปผลและรายงานผล ด้านเจตคติพบว่า สมาชิกโครงการ มีความพึงพอใจในการปฏิบัติงานตามโครงการ โดยเห็นว่า เป็นโครงการที่ดีช่วยให้สิ่งแวดล้อม ดีขึ้น ทำให้รู้จักบำเพ็ญตนให้เป็นประโยชน์ ช่วยพัฒนาโรงเรียน และมีความรับผิดชอบเพิ่มมากขึ้น

จรวาย พงศ์ประยูร (2540) ได้ทำการศึกษากิจกรรมรณรงค์ความสะอาดของโรงเรียนบ้าน รัตนา อำเภอยะหา จังหวัดยะลา ที่มีต่อพฤติกรรมกรกำจัดขยะมูลฝอยของนักเรียน พบว่า นักเรียน ที่ได้รับการเรียนรู้ ซึ่งนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมด้านความรู้ ทักษะ ความรู้สึก ค่านิยม การ กระทำ ที่ถูกต้องในการรักษาความสะอาด พฤติกรรมกรกำจัดขยะมูลฝอยของนักเรียนกลุ่ม ทดลอง หลังการทดลองใช้กิจกรรมรณรงค์ความสะอาด สูงกว่าก่อนการทดลองอย่างมีนัย สำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 และ .05 ตามลำดับ พฤติกรรมกรกำจัดมูลฝอยของนักเรียนกลุ่มควบคุม ก่อน และหลังการใช้กิจกรรมปกติในการรักษาความสะอาด ไม่แตกต่างกัน พฤติกรรมกรกำจัด ขยะมูลฝอยของนักเรียนหลังใช้กิจกรรมรณรงค์ความสะอาดของกลุ่มทดลอง สูงกว่ากลุ่มควบคุมที่ใช้ กิจกรรมปกติในการรักษาความสะอาด อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 และ .05

สุวิมล ทองประดิษฐ์ (2542) ศึกษาเรื่อง ความรู้และเจตคติเกี่ยวกับมลพิษจากมูลฝอย และของเสียอันตรายของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 สังกัดกรมสามัญศึกษาในจังหวัดราชบุรี พบว่า นักเรียนมีความรู้เกี่ยวกับมลพิษจากมูลฝอย และของเสียอันตรายในระดับปานกลาง ความรู้มีความแตกต่างกันตามระดับคะแนนเฉลี่ย สถานที่ตั้งของโรงเรียน และอาชีพของผู้ปกครอง ซึ่งคล้ายคลึงกับการศึกษาของ เอมอร กิตติธรรณกุล (2543) ที่ศึกษาเรื่อง ความรู้และการปฏิบัติ ในการแยกมูลฝอยของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่6 ในโรงเรียนสังกัดกรุงเทพมหานคร ในเขตพื้นที่บางกะปิ พบว่า นักเรียนมีความรู้ และการปฏิบัติเกี่ยวกับการแยกมูลฝอย อยู่ในระดับปานกลาง ความรู้ขึ้นอยู่กับอาชีพบิดา อาชีพมารดา ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน และการมีส่วนร่วมในกิจกรรมอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

ธนพรรณ สุนทร (2543) ได้ทำการศึกษาประเมินผลการทดลองการใช้รูปแบบการคัดแยกขยะและทิ้งขยะตามประเภท ในโรงเรียนระดับประถมศึกษาและโรงเรียนระดับมัธยมศึกษาของโรงเรียนในสังกัดกรุงเทพมหานคร พบว่า นักเรียนมัธยมสามารถอธิบายประเภทและการนำกลับมาใช้ประโยชน์ของขยะได้มากกว่านักเรียนประถม ส่วนการคัดแยกขยะนั้น นักเรียนระดับประถมสามารถปฏิบัติได้ถูกต้องมากกว่านักเรียนระดับมัธยม ทั้งนี้สรุปได้ว่า นักเรียนระดับประถมมีความสนใจ และปฏิบัติตามที่ครูบอกได้มากกว่า การนำรูปแบบการคัดแยกขยะไปเผยแพร่ที่อื่นพบว่า นักเรียนระดับประถมสนใจโดยชักชวนคนในครอบครัวให้ปฏิบัติตาม แต่นักเรียนมัธยมจะชักชวนเพื่อนได้มากกว่า ส่วนการคัดแยกขยะที่บ้าน พบว่า นักเรียนระดับประถมได้นำรูปแบบการคัดแยกขยะไปใช้ที่บ้านมากกว่านักเรียนระดับมัธยม

ซ่มชู สาอุ (2546) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การจัดกิจกรรมการเรียนรู้เกี่ยวกับมูลฝอยแก่นักเรียนโรงเรียนนราสิกขาลัย จังหวัดนครราชสีมา โดยใช้การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ที่เน้นการมีส่วนร่วม ความสัมพันธ์แนวราบ และการสร้างประสบการณ์ตรง ภายใต้แนวคิดการลดการบริโภค จำนวน 8 กิจกรรม ผลการศึกษาพบว่า การจัดกิจกรรมการเรียนรู้แบบดังกล่าวนี้ สามารถสร้างเสริมการเรียนรู้เกี่ยวกับมูลฝอยแก่นักเรียนได้เพิ่มขึ้นอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01 แต่ไม่มีความสัมพันธ์ กับ อายุ ระดับชั้น ผลการเรียนรู้เฉลี่ยและความถี่ในการเข้าร่วมกิจกรรมของนักเรียน ในส่วนของการรับรู้การมีส่วนร่วมในกิจกรรมของนักเรียนนั้น อยู่ที่ระดับปานกลาง และมีความคิดเชิงบวกต่อกิจกรรม แต่อย่างไรก็ตาม การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ดังกล่าวนี้ ยังไม่เพียงพอที่จะเปลี่ยนแปลงการจัดการมูลฝอยในโรงเรียน อันเนื่องมาจากรูปแบบในการดำเนินกิจกรรมไม่สอดคล้องกับนโยบายของผู้บริหาร และการเรียนการสอน อีกทั้งกิจกรรมยังขาดความต่อเนื่อง อันเนื่องมาจากระยะเวลาที่จำกัด และยังขาดแรงจูงใจที่เป็นรูปธรรมให้แก่กลุ่มเป้าหมายในการเข้าร่วมกิจกรรม อีกทั้งยังขาดการมีส่วนร่วมของผู้ที่เกี่ยวข้องทุกฝ่ายในโรงเรียน

พงศ์ภพ ขนานแก้ว (2548) ศึกษาเรื่อง การพัฒนากระบวนการเรียนรู้เพื่อการจัดการมูลฝอยในโรงเรียนประถมศึกษา : กรณีศึกษา โรงเรียนวัดโคกสมานคุณ อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา พบว่า การพัฒนากระบวนการเรียนรู้ สามารถเสริมสร้างการเรียนรู้แก่ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในโรงเรียน ทั้งในด้านความรู้ ความเข้าใจ ทักษะคิด และการปฏิบัติอันนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมในการจัดการมูลฝอยที่เหมาะสมในโรงเรียน

6.2 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดการมูลฝอยในชุมชน

เทวัญ พัฒนาพงศ์ศักดิ์ (2539) ศึกษาเรื่อง การคัดแยกมูลฝอย และการจัดการมูลฝอยที่คัดแยกแล้วจากแหล่งกำเนิดต่างๆ ในเขตเทศบาลนครเชียงใหม่ พบว่า ประชาชนยังไม่ให้

ความร่วมมือในการคัดแยกมูลฝอย จากการประเมินความเป็นไปได้ในการแยกมูลฝอย และรูปแบบการแยกมูลฝอยที่เหมาะสมในแหล่งกำเนิดต่างๆ สามารถสรุปได้ว่า โรงเรียนควรมี การคัดแยกมูลฝอยออกเป็น 3 ประเภท ได้แก่ 1) กระดาษ 2) พลาสติก 3) มูลฝอยทั่วไป ตลาดสดและชุมชน ควรมีการแยกมูลฝอยออกเป็น 2 ประเภท ได้แก่ 1) มูลฝอยเปียก 2) มูลฝอย แห้ง มูลฝอยที่แยกประเภทแล้ว ในส่วนของกระดาษ และพลาสติก สามารถนำไปขายแก่ผู้รับซื้อ ของเก่าได้โดยตรง มูลฝอยทั่วไป มูลฝอยเปียก และมูลฝอยแห้งที่แยกแล้วให้ทางเทศบาลเป็นผู้จัด เก็บนำไปใช้ประโยชน์ หรือกำจัดด้วยวิธีการที่เหมาะสมต่อไป

พนิต มโนการ (2539) ศึกษาเรื่อง ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมของบุคลากร ทางพยาบาลในการจัดการมูลฝอยติดเชื้อจากโรงพยาบาล พบว่า ปัจจัยส่วนบุคคล ด้านอายุ ทัศนคติ มีผลต่อพฤติกรรมการจัดการมูลฝอยติดเชื้อ ของบุคลากรทางพยาบาล และการที่จะส่งเสริมให้บุคลากรทางพยาบาล มีพฤติกรรมในการจัดการมูลฝอยติดเชื้อ ได้ถูกต้องเหมาะสมมากยิ่งขึ้น จำเป็นจะต้องให้ความรู้ เพื่อสร้างทัศนคติที่ดี และจำเป็นจะต้องมี การจัดฝึกอบรมความรู้เกี่ยวกับมูลฝอยติดเชื้อ ให้แก่บุคลากรทางพยาบาลในทุกกระดับ และสอดคล้องกับการศึกษาของสมานมิตร พัฒนา (2541) ที่ศึกษาเรื่อง บทบาทอาสาสมัครสาธารณสุข ประจำหมู่บ้าน ต่อการเป็นผู้นำในการแยกประเภทขยะชุมชนในจังหวัดนครปฐม พบว่า ปัจจัยที่มี ผลต่อพฤติกรรมการคัดแยกขยะชุมชนมีความแตกต่างกัน ได้แก่ เพศ ระดับการศึกษา การได้รับข้อมูลข่าวสาร ส่วนตัวแปรด้านอายุ อาชีพ ระยะเวลาการปฏิบัติงาน ส่วนลักษณะการปฏิบัติงานนั้น ไม่ มีความแตกต่างในด้านพฤติกรรมการแยกประเภทมูลฝอยชุมชน

สุนีย์ มัลลิกะมาลย์ (2543) ศึกษาโครงการวิจัยการมีส่วนร่วมของประชาชนท้องถิ่นในการ จัดการมูลฝอยชุมชน พบว่า ในการคัดแยกมูลฝอยให้มีประสิทธิภาพนั้น จำเป็นต้องให้ประชาชนผู้ ทิ้งมูลฝอยยอมรับวิธีการคัดแยกมูลฝอย นั่นคือ ให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการคัดแยกมูลฝอย ก่อนทิ้ง โดยต้องให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมตั้งแต่ การรับรู้ การคิด และการแสดงความคิดเห็น การดำเนินการ การติดตามและการขยายผล นอกจากนั้นต้องหาแนวทางที่เหมาะสม เพื่อส่งเสริม และจูงใจให้เกิดความร่วมมือจากประชาชน

สุธานี ชงไชย (2543) ทำการวิจัยเรื่อง การศึกษาการวิเคราะห์แนวทางส่งเสริมการคัด แยกมูลฝอยชุมชนโดยประสานความร่วมมือระหว่างโรงเรียน และศูนย์รับซื้อมูลฝอยของโรงเรียน ในสังกัดเทศบาลเมืองชลบุรี พบว่า หลังการทดลอง นักเรียนกลุ่มตัวอย่างมีความรู้ในการคัดแยกมูล ฝอยเพิ่มขึ้น ส่วนกลุ่มตัวอย่างที่นำมูลฝอยมาขายสามารถคัดแยกประเภท และชนิดของมูลฝอยได้ ถูกต้อง การวิจัยครั้งนี้ เป็นวิธีการช่วยลดปริมาณมูลฝอยของชุมชนได้บางส่วน ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการทำวิจัยครั้งนี้คือ (1) ให้มีแนวทางส่งเสริมการคัดแยกมูลฝอย ด้วย

การให้ความรู้อย่างต่อเนื่อง สนับสนุนให้ความสะดวกในการนำมูลฝอยมาโรงเรียน และจัดตั้งศูนย์รับซื้ออย่างถาวร (2) โรงเรียนควรจัดเป็นวิชา หรือกิจกรรมหนึ่งในหลักสูตร (3) เทศบาลควรจัดสรรเงินบางส่วนให้แก่โรงเรียน เพื่อเป็นทุนในการรับซื้อ สอดคล้องกับสุนีย์ มัลลิกะมาลย์ และนันทพล กาญจนวัฒน์ (2543) ได้ทำการวิจัยเรื่อง การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการขยะชุมชน ในเขตพื้นที่กรุงเทพมหานคร พบว่า แนวทางการศึกษา โดยการมีส่วนร่วมของนักเรียนและครู เป็นปัจจัยที่ก่อให้เกิดผลสำเร็จในการแก้ไขปัญหามูลฝอยด้วยการคัดแยกมูลฝอยก่อนทิ้ง โดยมีกิจกรรมที่เสริมสร้างการมีส่วนร่วม เช่น โครงการคัดแยกมูลฝอย ธนาคารความดี โครงการรวมใจไร้ไซเคิล

เชิดพงษ์ มงคลสินธุ์ (2543) ศึกษาเรื่อง การจัดการมูลฝอยชุมชนขององค์การบริหารส่วนตำบล ในเขตจังหวัดกาฬสินธุ์ พบว่า องค์ประกอบของมูลฝอยชุมชน ส่วนใหญ่เป็นประเภทเศษอาหาร เศษผัก ผลไม้ รองลงมา คือ พลาสติก โฟม และกระดาษ สอดคล้องกับการศึกษาของไพศาล ผดุงศิริกุล (2537) ที่ศึกษาเรื่อง การจัดการมูลฝอยในเขตเทศบาลจังหวัดนนทบุรี พบว่า ลักษณะของมูลฝอยของเทศบาลในเขตจังหวัดนนทบุรี ส่วนใหญ่จะประกอบไปด้วยเศษอาหาร พลาสติก เศษไม้ เศษกระดาษ ของเสียอันตรายจากบ้านเรือน และอื่น ๆ และคล้ายคลึงกับการศึกษาของสุคนธา ไชยนิสม (2541) ที่ศึกษาเรื่อง การนำรูปแบบการคัดแยกมูลฝอยไปใช้ในชุมชนที่มีการจัดการมูลฝอยอย่างเป็นระบบ และไม่มีการจัดการมูลฝอยอย่างเป็นระบบ พบว่า องค์ประกอบมูลฝอย ที่ผ่านการคัดแยกจากทั้ง 2 ชุมชน มีลักษณะที่คล้ายกัน คือ ส่วนใหญ่เป็นมูลฝอยอินทรีย์ รองลงมา คือ พลาสติก กระดาษ แก้ว และโลหะ ส่วนการศึกษารูปแบบการคัดแยกมูลฝอย ได้คัดแยกมูลฝอย ออกเป็น 4 ประเภท คือ มูลฝอยอินทรีย์ มูลฝอยอื่นๆ มูลฝอยมีค่า และมูลฝอยอันตราย โดยประชาชนจะเป็นผู้คัดแยกก่อนนำมาทิ้ง ตามวันที่กำหนด โดยสอดคล้องกับระบบเก็บขนที่ดำเนินการโดยเทศบาล

ปานกมล พิสิฐอรุณกุล (2545) ศึกษาเกี่ยวกับการส่งเสริมการมีส่วนร่วมและกระบวนการเรียนรู้ของประชาชนในการจัดการมูลฝอยชุมชน : กรณีศึกษาเทศบาลตำบลปริก อำเภอสะเดา จังหวัดสงขลา พบว่า การส่งเสริมการมีส่วนร่วมและกระบวนการเรียนรู้ของประชาชนในการจัดการมูลฝอย สามารถพัฒนาการมีส่วนร่วมและกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนได้ โดยการให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนของการศึกษา เพื่อให้เกิดการจัดการมูลฝอยที่เหมาะสมกับชุมชน

วิวัฒน์ อึ้งเจริญ (2547) ศึกษา การพัฒนากระบวนการเรียนรู้ของประชาชนในการจัดการมูลฝอยในชุมชน : กรณีศึกษาชุมชนปรกตก เทศบาลตำบลปริก อำเภอสะเดา จังหวัดสงขลา พบว่า การพัฒนากระบวนการเรียนรู้ได้ก่อให้เกิดการเรียนรู้เกี่ยวกับการจัดการมูลฝอยชุมชนต่อผู้เข้าร่วม

กระบวนการ คือ สมาชิกทีมวิจัย ชาวบ้านในชุมชน และเทศบาลทั้งในด้านความรู้ ความเข้าใจ ทักษะและการปฏิบัติ นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม

ไหมสุหรี อีสภาค (2548) ศึกษา การพัฒนากระบวนการเรียนรู้ของครัวเรือนในการจัดการมูลฝอย โดยเริ่มต้นจากโรงเรียน : กรณีศึกษา โรงเรียนวัดโคกสมานคุณ อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา พบว่า ระดับความรู้ ความเข้าใจ ทักษะ พฤติกรรมและการมีส่วนร่วมของผู้ที่เกี่ยวข้องในงานวิจัยเรียงลำดับจากมากไปหาน้อย ดังนี้ นักเรียนแกนนำ แกนนำครู แกนนำชุมชน ครัวเรือนในชุมชน ส่วนความต่อเนื่องในการดำเนินโครงการจัดการมูลฝอยในชุมชน พบว่าไม่สามารถดำเนินการให้มีความต่อเนื่องได้ เนื่องจากโรงเรียนและชุมชนยังไม่มีความพร้อมในการดำเนินงาน

นฤดี บุญชุม (2548) ศึกษาแนวทางการปรับปรุงการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการมูลฝอยชุมชน กรณีศึกษา ชุมชนปริกตก เทศบาลตำบลปริก อำเภอสะเดา จังหวัดสงขลา พบว่า การจัดการมูลฝอยในชุมชนปริกตก มีพัฒนาการที่ดีขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงปี 2545 – 2546 ภายหลังจากที่มีกิจกรรมและกิจกรรมด้านการจัดการมูลฝอยในชุมชนเป็นเวลา 2 ปี ประชาชนเกิดความรู้ ความเข้าใจ ทักษะและการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมในการจัดการมูลฝอยที่เหมาะสมสำหรับชุมชน ชุมชนมีปริมาณมูลฝอยลดลงและมีความสะอาดเรียบร้อย

จากการทบทวนเอกสารข้างต้น สรุปได้ว่า การเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้สามารถดำเนินการได้หลายรูปแบบ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับบริบทที่แตกต่างกันทั้งในโรงเรียนและชุมชน ส่วนการพัฒนาการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพนั้น จำเป็นต้องได้รับความร่วมมือจากผู้ที่เกี่ยวข้องทุกฝ่าย อันจะส่งผลให้เกิดการมีส่วนร่วมและมีการจัดการมูลฝอยที่เหมาะสมได้

งานวิจัยนี้ได้ตรวจเอกสารใน 7 ประเด็น คือ ความรู้ ความเข้าใจเรื่องมูลฝอย การเรียนรู้ การมีส่วนร่วม เทคนิคกระบวนการ การฝึกอบรม ชุมชน และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องๆ ซึ่งเนื้อหาจากการตรวจเอกสารดังกล่าวนี้ ผู้วิจัยได้ใช้เป็นแนวทางในการดำเนินการวิจัย รวมถึงการวิเคราะห์ผลการเรียนรู้ เพื่อให้เกิดการพัฒนาการเรียนรู้เกี่ยวกับการจัดการมูลฝอยทั้งในโรงเรียนและชุมชนอย่างมีประสิทธิภาพสูงสุด ดังจะได้กล่าวในกระบวนการวิจัยในบทต่อไป